

Kultúrák között – Egy magyar építész Észak-Afrikában
Kritikai esettanulmány Parajdi Mester László munkásságáról

Szerzők: Tibai Frida és Veres Laura

Konzulens: Vasáros Zsolt DLA

Absztrakt

Kultúrák között – Egy magyar építész Észak-Afrikában

Kritikai esettanulmány Parajdi Mester László munkásságáról

Dolgozatunkban Észak-Afrika gyarmati országainak kulturális útkeresésével foglalkozunk egy egyre fokozódó igényeket és elvárásokat megfogalmazó, közben folyamatosan változó korban, ahol az egykori gyarmatosító hatalmak, azaz javarészt Európa építészei képviseltek és ma is képviselnek új modern és kortárs nézeteket.

Afrika egykor gyarmati országaiban a '70-es évektől fokozottan hódított teret a nyugati kultúra és annak technológiai, kulturális vívmányai, immár szabadon, de nem teljesen függetlenül az egykori gyarmattartóktól. A hagyományos afrikai építészetnek új alapokat kellett találnia tovább éléséhez, a kulturális gyarmatosítás a helyi értékek, tradíciók feledésbe merülésével fenyegetett, és fenyeget ma is. A tradicionális építészet éltetése, és a változásra vágyó helyi építészet újraértelmezése a modern mozgalmak és a kortársak feladatává vált.

Mi az érték? Hogyan képes a helyi hagyományokba beavatatlan szem megoldást találni a felmerülő nehézségekre, közben milyen mértékben tud elszakadni saját kultúrájától? Hogyan képes külső szemlélőként olyan helyi építészetet teremteni, mely ténylegesen a helyieknek szól? Vannak-e tanulságaik, melyek hasznosak lehetnek hazánkban? Van-e esély saját hagyományos építészetünk progresszív megújulására?

Az alapvető célkitűzések megvalósítása, mint a tradíciók megőrzése, jól működő és fenntartható megoldások, környezethez való illeszkedés, igények kielégítése szemben állnak a korlátozott anyagválasztékkal, az építés nehézségeivel és a magas fenntartási költségekkel. Számos közismert nyugat-európai építész mellett feltűnnek magyar törekvések, kudarcok és sikerek egyaránt. A társadalmi, gazdasági problémákkal, belső feszültségekkel szüntelenül küzdő, és eközben a világ legszegényebbjei közé sorolható térségben felmerülő kérdéseket vizsgáljuk, kiemelten egy magyar származású építész, Parajdi Mester László életművének ismertetésén és a vele készített interjún keresztül. Célunk nem egy kontinens átfogó elemzése, sem valamennyi vernakuláris építészetet felmutató alkotó értékelése. Néhány, kiemelten fontos építész és épített környezet mégis szóba kerül, akik munkásságát és amelyek hatását egyrészt Parajdi Mester Lászlóra, másrészt az észak-afrikai építészetre különösen jelentős hatásúnak véltünk. Természetszerűleg számos kortárs, jellemzően az elmúlt másfél-két évtizedben alkotó építész műveit vizsgálhatnánk, azonban a tárgyalt alkotó munkásságához kritikai közeget megteremti e pár, tradicionális építészettel inspirálódó, sikeres modern példa.

Abstract

Among Cultures – A Hungarian Architect in North Africa

A critical case study about the works of Laszlo Mester de Parajd

This study focuses on the cultural pathfinding of the colonial countries of North Africa in an ever-changing age that demands increasing needs and demands, where architects of the onetime colonizing powers of Europe stand for new modern and contemporary views.

Western culture, with all of its technical, cultural achievements intensely spread in the colonial countries of Africa from the '70-ies till today. African architecture, based strongly on tradition, had to find new grounds to build on, to live on, as cultural colonization has threatened - and threatens - with the oblivion of local values and traditions. The nourishing of traditional architecture and the reinterpretation of local architecture longing for change became the mission of modern movements and coevals.

What is of value? How can an outsider eye unfamiliar with local traditions find solution to the difficulties that arise, and break away from his own culture at the same time? How can one create local architecture as an outsider, as a spectator, that is truly addressed to the locals? Are there any profitable edifications to deliberate in one's one country, in this case, Hungary? Is there a chance for a progressive reformation of the traditionary architecture Hungary?

The realization of the standard purposes - such as preserving traditions, well-functioning and sustainable solutions, fitting into the environment and satisfying different needs - is opposed to the limited variety of materials, costs, and the difficulties of construction and maintenance. Alongside well-known architects from Western-Europe, Hungarian intentions appear along with their failures and successes. This study intends to examine the emerging issues of the region, classifiable as the poorest countries in the world, continuously struggling with social and economic problems, internal tensions. This objective should be reached by tracing and interpreting the lifetime work of a Hungarian architect, Laszlo Mester de Parajd.

Tartalomjegyzék

- I. XX-XXI. századi Afrika
 - I. 1. Történeti áttekintés
 - I. 2. Ember – társadalom – technológia
 - I. 3. Kontextus

- II. Laszlo Mester de Parajd, azaz Parajdi Mester László építésze
 - II. 1. Biográfia
 - II. 2. A tervezés körülményei
 - II. 2. 1. Niger környezeti és kulturális adottságai
 - II. 2. 2. Felmérési eredmények
 - II. 2. 3. A tradicionális építészet vívmányai
 - II. 2. 4. A tradicionális életmód fejlődése és perspektívái Niger példáján
 - II. 3. Egy lehetséges irány az építészet számára

- III. Vernakuláris építészet modern útjai, Észak-Afrika – kísérletek
 - III. 1. Hassan Fathy világa
 - III. 2. Charles Boccara
 - III. 3. Diébédo Francis Kéré
 - III. 4. Egy világörökségi műemlék fenntarthatósága, Djenné építésze, Mali

- IV. Interjú Parajdi Mester Lászlóval

- V. Befejezés – tanulságok
Denaturált Afrika. Vagy mégsem?

- VI. Bibliográfia

- VII. Mellékletek

I. XX-XXI. századi Afrika

I. 1. Történeti áttekintés

A XIX. század elejétől kezdve az európai nagyhatalmak fokozatosan foglalták el Afrika területeit, majd a század végére két független államon kívül, mindent sikerült uralmuk alá vonniuk. A kontinens egyharmadát, melyek főleg északi területek, Franciaország birtokolta.

Az 1869-es Szezei-csatorna megnyitása az európaiak figyelmét is felkeltette. A földrész gyarmatosításában az angol és francia terjeszkedés mellett megjelennek az olaszok és németek is. 1876-ban II. Lipót belga király Afrika középső vidékeinek civilizálására létrehozta a Nemzetközi Kongó Asszociációt. Két évtizeddel később kezdetét vette az európai versenyfutás Afrikáért, amely közel tíz év alatt teljesen újjá rajzolta a kontinens térképét.

*"Az emberveszteségek mellett felbecsülhetetlen az a romboló hatás, amelyet a rabszolga-kereskedelem az afrikai társadalmakra gyakorolt. Felbomlottak a hagyományos közösségi struktúrák, nyelvek haltak ki, tradíciók, hitvilágok deformálódtak, vagy szűntek meg."*¹

*"Még a 20. század első felének Európája sem volt hajlandó elfogadni, hogy Afrika bármilyen érték létrehozója lehet. Megjelent a gondolat, miszerint Afrika társadalmait éppen olyan paternalizmussal kell kezelni, mint Európában a nyomornegyedekben élő „alsóbb osztályokat”. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a gyarmatok alsórendű népességét csakis felsőrendű európaiak igazgathatták."*²

Felmerül a kérdés, hogy az ilyesféle európai gondolkodásmódnak és hatalomnak alávetett országok pár évtizeddel később miért fordulnak mégis ezekhez az országokhoz segítségért. Nem elhanyagolható az a tény, hogy a britekkel ellentétben – akik az őslakosokkal szembeni konzervatív előítéletességgel és elzárkózással irányítottak, – a franciák az afrikaiakat is potenciális franciáknak tekintették, és a francia civilizációba való asszimilálódás szándékával közeledtek.³

Habár volt elvéve egy-egy felsőoktatási intézmény Afrika szerte már a XIX. században, ezek kizárólag európaiak számára voltak fenntartva. Észak-Afrikában az 1900-as évek első felében is igen kevés országban volt egyetem, illetve ezekben sem volt a tanulók létszáma számottevő.

A két világháború közötti időszak Afrikában a “gyarmati béke” kora. Megindul a népességnövekedés és a modernizáció. Hozzáálltak többek között a Niger folyó szabályozásához, jelentős vasúthálózatok kiépítéséhez, például az olasz gyarmati törekvések keretében Eritreában, Szomáliában és Etiópiában elképesztő mennyiségű úthálózat épült.⁴

A II. világháborút követően a francia gyarmatokon az afrikaiak tízszer annyian választhattak egy parlamenti képviselőt, mint az anyaországban. Az V. Pánafrikai Kongresszust követően azonban

¹ Búr Gábor, *Afrika története a 19-20. században*, [online dokumentum], p. 18.

² Uő., p. 35.

³ Uő., p. 36.

⁴ Lásd a témához jelen TDK konferencián Dávid Dóra és Pokol Júlia dolgozatát Aszmaráról “Export Novecento” címmel.

erőre kaptak az afrikai politikai pártok.⁵ Megindul az afrikanizáció, a kontinens gyarmati múltjával történő radikális szakítás. Országaik és városaik, vizeik és hegyeik visszakapták régi, afrikai nevüket. Azonban a képzett afrikaiak hiánya nagy akadályt jelentett minden szakterületen. Megoldást jelentett így, hogy a “nyugat” képzett szakembereit hívták az egykori gyarmatokra. Ezek a szakemberek továbbá magukkal hozták a modern építészetről alkotott elképzelést, mely “*a jövőt, a gazdagságot, a jólétet, a kultúrát*”⁶ is jelentette egyben.⁷

⁵ Høgsbjerg, Christian, *Remembering the Fifth Pan-African Congress*, Leeds African Studies Bulletin 77, 2015/16, p. 119-139.

⁶ Parajdi Mester László szavai, interjú Tibai Friderika és Veres Laura által, [nem publikált online interjú], 2017. 10. 25.

⁷ Ghána, Szenegál, Elefántcsontpart, Kenya és Zambia modern építészetéről kiváló áttekintést ad: Herz, Manuel, Schröder, Ingrid, Focketyn, Hans, Jamrozik, Julia, *African Modernism. The Architecture of Independence. Ghana, Senegal, Côte d'Ivoire, Kenya, Zambia*. Zurich, 2015.; továbbá a témához áttekintés: Folkers, Antoni, *Modern Architecture in Africa*. Sun, Amsterdam, 2010.

I. 2. Ember – Társadalom – Technológia⁸

[Fig. 1.]

Az előző évszázadban a kulturális határok felbomlását megelőzően a világ egyes területeinek építészetét sajátos, egyértelműen megkülönböztethető és jól felismerhető helyi formák, fordulatok jellemezték; mindezek színes, változatos, a hely karakterét hűen leíró vizuális nyelvet közvetítettek. Egy terület építészeti jellege szelekció útján, hosszas fejlődési folyamat eredményeként alakult ki.⁹

A harmadik világ energiahiánnyal küzdő országaiban a beton, mint építőanyag használata az acél- és üvegszerkezetek alkalmazása megfelelő ipari háttér és technológiai tudás hiányában kedvezőtlen eredménnyel jár. Sok esetben a rossz minőséggel kivitelezett szerkezetek, épületek, melyek nem alkalmazkodnak a hely adottságaihoz, a további rombolás, értékvesztés előidézői.¹⁰ A gondos építészeti tervezés, mely a rendelkezésre álló eszközökhöz és tradicionális módszerekhez nyúl vissza reagál a társadalom összetételére, esztétikai értékkel bír, és közösség-összetartó ereje is van.

⁸ Fathy, Hassan, *Architecture for the Poor: An Experiment in Rural Egypt*, Cairo. The American University in Cairo Press, 1976, p. 19.

⁹ Lásd a témához: Uő., p. 50.

¹⁰ Lepik, Andres, *Small scale, big change. New Architectures of Social Engagement*. The Museum of Modern Art, New York, 2010, p. 12.

I. 3. Kontextus

Témánk releváns többek között azért is, mert részt veszünk Hassan Fathy (1900-1989) egyiptomi építész életművének feltárásával kapcsolatos terepmunkában és annak feldolgozásában.¹¹ A Fathy életmű számos ponton olyan kérdéseket vet fel, amelyeket publikációk tucatjaiban már megválaszolni véltek, ugyanakkor a helyszín ismeretében ezek továbbra is nyitottnak tűnnek. A vernakuláris építészet népszerű, könnyen érteni vélt felszíne mögött sokszor csak esztétizáló kísérletek vannak, ez alól Fathy – elsősorban a korai, ilyen jellegű munkái tekintetében – mindenképp kivételt képez, ugyanakkor a számára hírnevet meghozó tervek és részben megvalósult épületek számos kérdést vetettek fel. Munkásságának vizsgálata kapcsán a legérdekesebbnek azok a tervei tűnnek, amelyek léptékváltást indokoltak a megszokott népi építészeti ihletésű tervekhez képest. Ezek közül a részben megvalósult Baris-i együttes (Kharga oázis, Egyiptom) talán a legjobb példa.

A fentiekből kibontakozni látszik egy szélesebb spektrumon folyó vizsgálat, amely a vernakuláris építészet nagyléptékű lehetőségeit vizsgálja immár Fathy életművén túl, illetőleg lényegi kapcsolatot tár fel tradíciók és a kortárs megoldások kapcsán. Igen széles bibliográfiai bázison kutatva Fathy mellett, Charles Boccara néhány munkája és Parajdi Mester László elsősorban nigeri munkássága tűnt példaértékűnek, napjainkban pedig Francis Kéré képviseli ezt a fajta hagyomány-alapú kortárs építészetet. A tanulmányban Fathy, Boccara és Kéré mellett esettanulmányként a többeket megihlető Djenné építészetével is foglalkozunk, de a dolgozat gerincét Parajdi Mester László munkássága adja. Mindezt azért tartjuk indokoltnak, és fontosnak, mert a XX. századi afrikai és az egyetemes építészeti kapcsán is az ő munkássága tűnik Fathynál is koherensebbnek, továbbá néhány publikáción kívül alig ismert. Az építész a dolgozat megírásához egy interjúval, továbbá értékes adatokkal, dokumentációkkal is szolgált.

Végül meg kell említsük az absztraktban megfogalmazott kérdést is, miszerint azt is reméljük a dolgozat továbbgondolásától, hogy a hazai, szinte már teljesen kivesző vernakuláris hagyományok esetleges továbbélésére is vonatkozatható, modellértékű eredményekkel szolgálhat.

¹¹ A terepmunka a BME Építésmérnöki Kar Ipari és Mezőgazdasági Épülettervezési Tanszék szervezésében 2015-óta folyik. A kutatócsoport elsősorban Hassan Fathy egyiptomi építész életművének feltárásán, és Egyiptom, mint sokrétegű kultúrtáj elemzésén dolgozik, lásd: <http://www.ipar.bme.hu/projektjeink.php?sub=47>

II. Laszlo Mester de Parajd, azaz Parajdi Mester László építésze

II. 1. Biográfia

1949. január 18-án született, Budapesten, egy erdélyi származású családban. Afrikáról alkotott képe színekkel teli Széchenyi Zsigmond írásainak köszönhetően. 1957-ben Bécsbe, majd 1958 elején Párizsba költöznek. Két évig matematika szakos egyetemi hallgató. 1970-ben elkezdti építészeti tanulmányait. Ettől kezdve minden évben elindul egy három hónapos utazásra, hátizsákkal, messzi tájakra.

Öt évvel később közel 30 ország áll a háta mögött¹², és ezt csaknem ugyanennyi közlekedési eszközzel tette meg: repülő, vonat, busz, teherautó, öszvér... Nem megszokott, hogy a '70-es években egy 4 kontinensnyi kultúrát tapasztalt építész kezd neki az építési munkálatoknak, ráadásul Nigerben.

[Fig. 2.]

László és felesége a sivatagban a '80-as években (Parajdi Mester L. felvétele)

Nem sokkal franciaországi visszaútja előtt, az igazgató felajánlja, hogy térjen vissza az építési munkálatokra, mint civil résztvevő. Szabadidejében vázlatfüzetével a hóna alatt, feleségével együtt felméréseket végeznek a környező népek, törzsek épületein. Ennek célja a vernakuláris építészet megértése, majd a tervezésben egy bizonyos fokú asszimiláció elérése volt, illetve hogy a saját

¹² lásd: 1. számú melléklet

terveiben megtalálhassa az egyensúlyt, kompromisszumot a hagyományok és a modern élet kényszerei között.

1977-ben életének egy új szakasza kezdődik. Kiköltözik Niameybe, majd megkezdődik a 18 hónapos építkezés, egy életteli időszak az építész életében, mely során napról napra látja, hogyan épül fel az épület, amelynek minden részletét, szobáját, ajtáját nagy gondossággal tervezte meg. Első megvalósult középülete az ONERSOL Napenergia Kutatóintézet, amely számos tanulsággal szolgált. A megrendelő egyetértett Parajdi Mester László nézetével, miszerint olyan építészet megteremtése szükséges, mely nem csak a klíma adottságokhoz adaptálódik, hanem a helyi tradicionális kultúra jegyeit is magán viseli. A megvalósult terv sikere és fogadtatása bátorította, hogy kitartsa a tradicionális építészeti tanulmányozása és a modern építészettel való szintézisének vizsgálatára, és a további kísérletezés mellett.

Kutatásait további területekkel bővíti a Száhel-övezetben: Mopti¹³, Djenné¹⁴, Gao¹⁵, Bobo Dioulasso¹⁶, Timbuktu, a dogonok földje¹⁷ következik, majd újabb projektekkal is megbízzák. Az épülő intézmények immár nem csak a “nyugat”-ról hozott technológiákat és formákat öntik magukra, hanem a környező területekre jellemző vonásokat is.

¹³ Mopti: város Maliban, a Niger-folyó és a Bani-folyó összefolyásánál

¹⁴ Djenné: város Maliban, a Kouara-folyó mellett

¹⁵ Gao: város Maliban, a Niger-folyó mellett

¹⁶ Bobo Dioulasso: város Burkina Fasóban

¹⁷ Dogonok földje: Mali központi része, Bandiagara-fennsík

II. 2. A tervezés körülményei

II. 2. 1. Niger környezeti és kulturális adottságai

Nyugat-Afrika belső területe klímája tekintetében két erősen eltérő övezetre tagolódik. Megkülönböztetünk egy szaharai, rendkívül száraz és meleg éghajlatú területet északon, és a déli területekre jellemző trópusi, nedves és esős klímát. A hőmérséklet rendkívül magas, a középhőmérséklet árnyékban 41 °C, de a 47-48 °C-ot is eléri. A száraz évszakban nagy hőmérséklet különbség érzékelhető a nappalok és éjszakák között, ez a nedves évszakban mérséklődik. Az éves csapadékmennyiség északról dél felé haladva csökken 800-tól 100 mm-ig. A vegetáció az északi, szaharai területen minimális; a délebbre fekvő aszályos Száhel-övezetben is szegényes; valamint a dél-nyugati, szavannai területen kis fásszárú növények jellemzik.

Az építészeti reakció a nagyon száraz és nagyon meleg éghajlatra, ahol a napi hőingás rendkívül számottevő a jó hőtároló képességű anyagok és szerkezetek használata, mint vastag falazat, masszív tetőszerkezet és kevés nyílás. A rendkívül meleg, de csapadékosabb éghajlatra adott válasz, ahol a hőingás kevésbé jelentős: könnyű, átszellőztethető, lélegző szerkezetek és anyagok használata, a ventilláció maximális biztosítása.¹⁸

Niger Fekete-Afrika és Fehér-Afrika határán helyezkedik el, a Szahara déli területén, így karavánutak szelik át emberemlékezet óta. Az országban számos népcsoport él együtt.

A XX. század második felében a harmadik világ fiatal államainak jelszavává vált a “haladás” és a “modernizmus”. Ugyanakkor egy olyan országban, mint Niger, a GDP húsz évre vetítve sem elegendő ahhoz, hogy a teljes népesség számára modern lakhatási körülményeket biztosítsanak. Be kell tehát látnunk, hogy a tradicionális építészethez kötődő technikák ismerete elengedhetetlen, számos esetben a korábbi hagyományok jelenthetik a “holnap építészetének” alapját.¹⁹

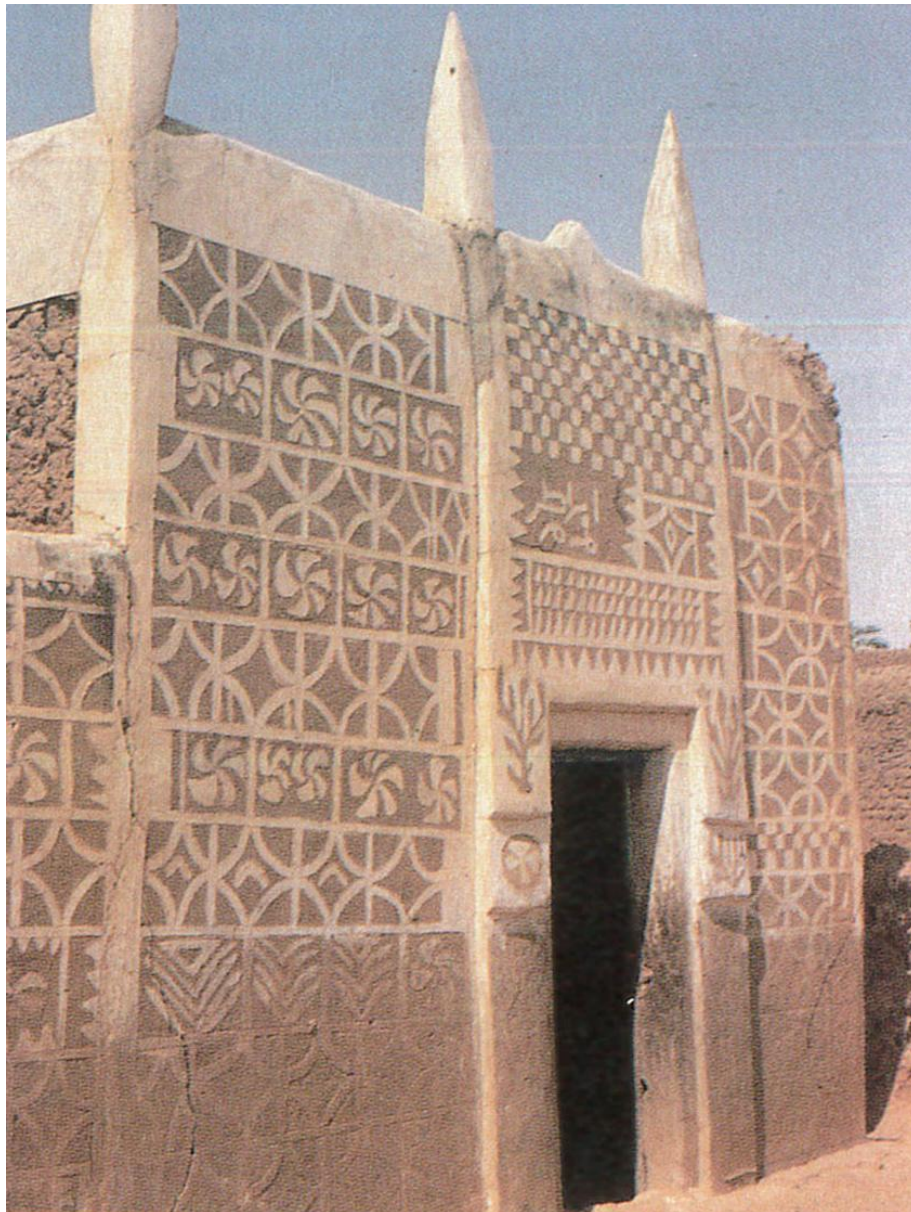
A klimatikus viszonyok és rendelkezésre álló anyagok mellett az életmód kiemelten fontos tényező, mely nagyban meghatározza a lakhely típusát. Míg a nomád és a félnomád életmód a hajlék hordozhatóságát igényli, a letelepedett életmód a tartósságot garantálja. További egyedi szerkezeti megoldásokat eredményezhet a szomszédos törzsekkel, csoportokkal való kapcsolat. A különböző törzsek hagyományos technológiáit és eszközeit sok esetben felváltják a modern újdonságok, melyek rendszerint a “nyugati” eszmét, és ezzel a felsőbb társadalmi státuszt szimbolizálják. Ez nem feltétlenül negatív hatás, lehet a fejlődés forrása is.

¹⁸ Mester de Parajd, László és Corinne, *Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle)*, Nonette, Editions CREER, 1988, p. 9-16.

¹⁹ uő., p. 17.

II. 2. 2. A felmérési eredmények összefoglalása

Parajdi Mester László építészeti felmérései Nigerben segítették a terület építészetének pontos és mélyreható megismerését, mely tudás nélkülözhetetlen releváns, a helynek szóló, valós építészeti megoldások létrehozásakor. Az ország területéről összegyűjtött számos építészeti példa a hely adottságaihoz való alkalmazkodás lehetőségeit, a rendelkezésre álló anyagok felhasználásnak kimeríthetetlen variációját, a szélsőséges viszonyok elleni védekezés leleményes megoldásait mutatja be.²⁰

Vályogház Zinderben [Fig. 3.]

²⁰ Lásd: 2. számú melléklet.

II. 2. 3. A tradicionális építészet vívmányai

Fejlődéstörténetileg meghatározó a lapostetős, vályogból épült ház²¹ megjelenése, mely széles körben elterjedt egész Niger területén a XX. század elejétől kezdve; eredete a hauszáknál keresendő. Ebbe a háztípusba tartozott a gazdag és nagy tiszteletben álló kereskedő réteg háza, melyek a földművelő parasztság szemében egyrészt társadalmi státuszt képviseltek, másrészt rokoníthatóak a nyugati vagy európai házzal, mely tartós és állandó jellegű, a jólét jelképe.

Az új háztípus révén a lakóhely megnövekedett tartósságúvá vált, a korábbi ideiglenes egy nyári vagy 2-3 évig álló hajlékokkal szemben egy vályogház 10 évig is jól funkcionálhat karbantartás nélkül, fenntartására időt fordítva, az esős évszak után évente újratapasztva évtizedekig is lakhatóvá válhat.

A vályog kedvező tulajdonságai révén az év nagy részében termikus komfortérzetet biztosít, a száraz évszakban kiválóan működik: temperált, éjszaka felfrissíti és hűti a levegőt, míg napközben a hőséggel szemben véd nagy tömegével helyreállítva a kellemes hőmérsékletet.

Mivel egy vályog épület esetében megnövekedett belső térrel rendelkezünk, lehetőség nyílik a ház felosztásának megtervezésére, a tervezett téralakításra az alaprajzi geometrián belül, mely továbbra is négyzetes vagy kör maradt. Az állandó jellegű vályogépületek további kétségtelenül nagy előnye a tűzzel szembeni ellenállás. Korábban az egymáshoz közel felhúzott, náddal borított, kunyhó jellegű építmények mindig is kockázatot jelentettek, könnyen alakult ki tűz különösen nagyobb település esetén. Az újonnan megjelenő háztípus velejárója az évenkénti, esős évszakot követő karbantartás, mely plusz költségeket jelent, ez lényegesen magasabb, mint egy ideiglenes hajlék esetében.

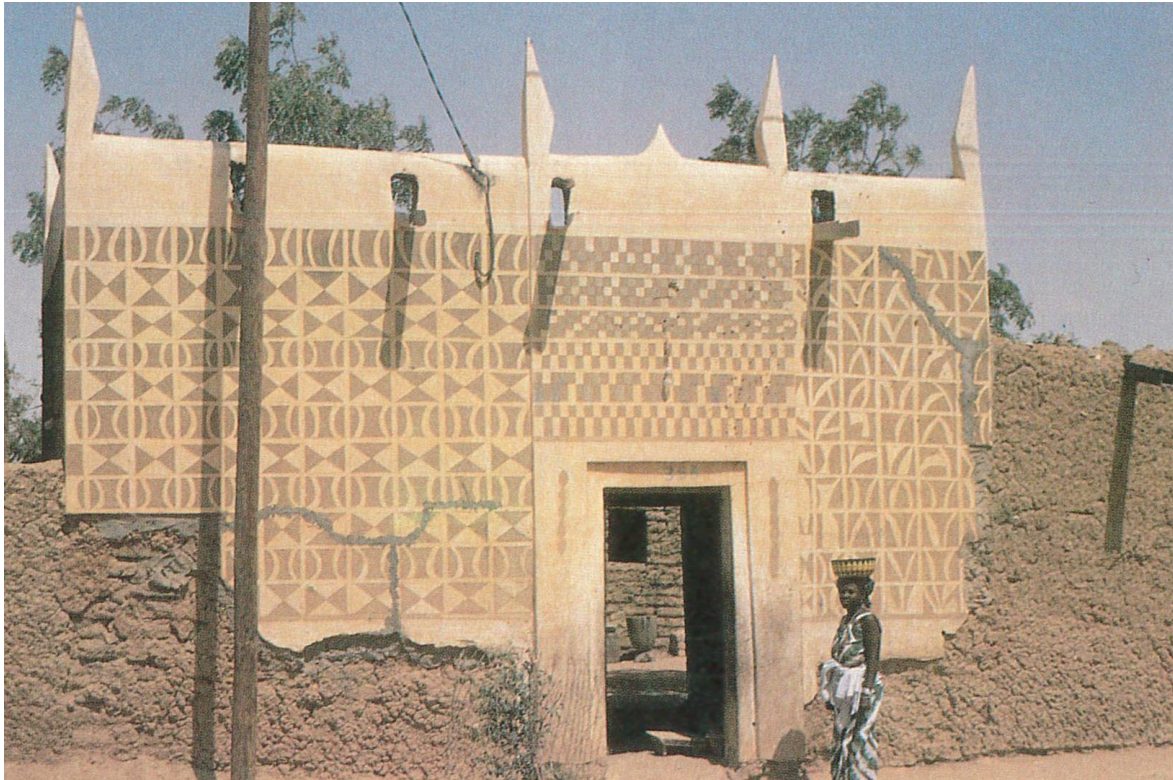
A hosszú, egyenes fagerendák beépítése szükséges a tetőszerkezet alátámasztására, ennek biztosítása, és a faanyag kártevőkkel szembeni védelme, azonban nem mindig egyszerű ideális faanyag hiányában. Erős esőzés után egy rosszul karbantartott és gyengébb tetőszerkezetnél a tető beomlásának kockázata magas. Ez a veszély szintén dél felé haladva a csapadékhozam növekedésével magasabb. Nedves évszakban a lakók sok esetben kénytelenek a házon kívül aludni, hiszen nincs megfelelő ventiláció, a meleg párás levegő bent reked a térben, így a hőség elviselhetetlenné válhat. Ez a probléma súlyosbodik, ahogy dél felé haladunk az esős évszak időtartamának hosszabbodásával.

Az előzőekben ismertetett háztípus két fő hátránya: a fa gerendák elhelyezésének szükségessége és az éves karbantartás az esővíz okozta károk következtében. Bizonyos térségekben a gerenda kialakítására más alternatívát kellett találniuk (pl. Tahousa régió), a gerendát kiterjedt közbülső vályogpillérrel helyettesítették. Bár téralakításra nézve kimondottan kedvezőtlen a központi pillér, lehetővé teszi, hogy a tetőt boltozatként alakítsák ki, mely jobb elvezetést jelent az esővíz számára.

²¹ Lásd: 2. számú melléklet 18. pontja.

Elegáns építészeti megoldást jelentett a kőműves mesterek vívmánya, a boltozatok megjelenése, ekkor a fa gerendákat olyan ívekkel váltották fel, melyek faágakból, kötegelt bordákból állnak, ezekre került egy vályog tapasztás.²² Vályog bordákkal a mennyezet összetettsége csak a fantázia kérdésévé vált.

A tradicionális építészet kiemelt, fejlődéstörténetileg meghatározó példái bizonyítják a hagyományos technológiákban és építőanyagban rejlő sokszínűséget, melyek a helyiek leleményességével párosulva végtelen variációban vannak jelen tökéletesen tulajdonosukra szabva.

Vályogház és lakója, Zinder [Fig.4.]

²² “béton armé du Sahel”, lásd: Mester de Parajd, László és Corinne, *Regards sur l’habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle)*, Nonette, Editions CREER, 1988, p. 46.

II. 2. 4. A tradicionális életmód fejlődése és perspektívái Niger példáján²³

Bizonyos régiókban és városokban az életkörülmények fejlődése eltérő ütemű, az adminisztratív központokban és a főbb utak mentén a legérzékenyebb a változás. A hagyományok életben tartása nagyon nehéz, mivel a modern életforma egyre terjed. Ezzel együtt jár a pénz, mint fizetőeszköz megjelenése, a radikális életmódbeli változások, az újítás iránti állandó kényszer, "modern" munkahelyek létrehozása. A modernizmus hatására a "jobb életszínvonalra" való törekvés következtében egyre kevésbé szánunk időt a tradicionális technológiákkal történő építésre és az épületek karbantartására.

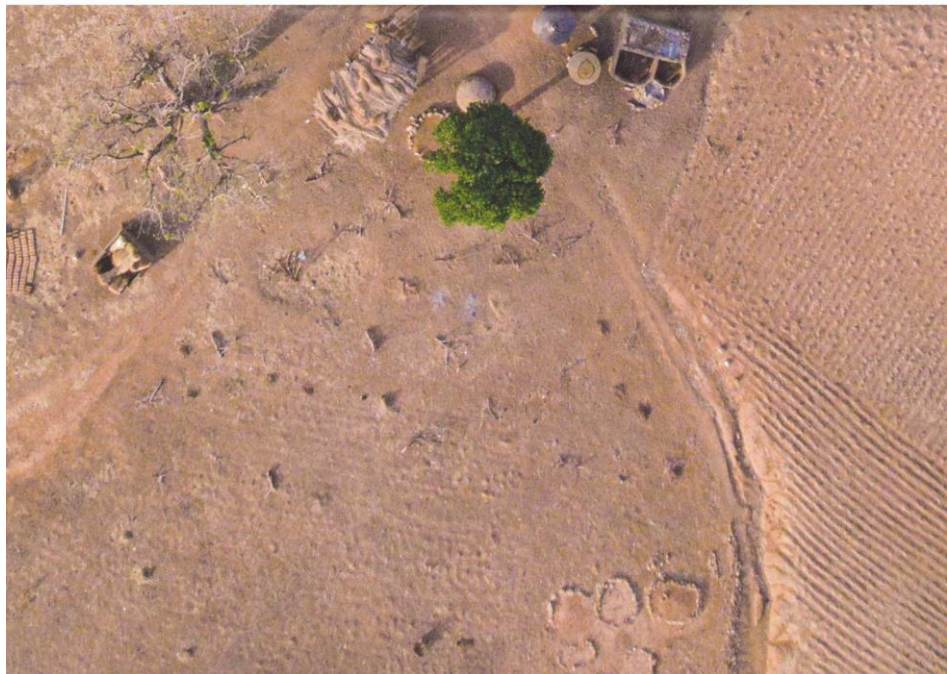
A jövedelmek csökkenésével a gazdaságos, ugyanakkor tartósabb megoldások keresése kapott prioritást. A hagyományos technológiák és közösségi építkezés visszaesésével párhuzamosan voltak kísérletek a hagyományok felélesztésére, annak érdekében, hogy a kivitelezés minél egyszerűbb legyen, a megvalósult állapot azonban minél tartósabban szolgálja ki a lakókat. Ez a kísérleti kezdeményezés elsősorban a városias környezetben épült vályogházakat érinti.

A gyarmatosítások után egyértelmű törekvésként jelent meg a vályogépítéssel felvirágoztatása, újragondolása, melyhez a nyugatról bejövő építőanyagok, mint a cement és hullámlemez új perspektívákat nyitottak. A vályogfalak védelmét szolgáló cementvakolat dróthálóra történő felhordása, a tetőszerkezet hullámlemez táblákkal való lefedése, a belső padlóburkolat erősítése cement használatával, mind a lakóépületek tartósságának fokozását szolgálták. Egy újabb technológia is elterjedt a vályog korszerűsítésére, mely abból állt, hogy az agyag és homok keveréket 2-6% cement hozzáadásával erősítik meg, a zsálatban készült téglákat pedig a készítés során erős nyomásnak teszik ki a tömörség biztosítása végett. Ezt a technikát kíséri egy újabb kivitelezési módszer megjelenése, a kupola használata és núbiai boltozat készítése melynek "újrafelfedezése" Hassan Fathyhoz köthető. A megerősített vályogból épült kupolák és boltozatok lehetővé teszik a hullámlemez elhagyását csökkentve a költséges, import anyagok használatát. A cementtel megerősített vályog hátránya, hogy évről évre a falazat újrafestést igényel, boltozatok és kupolák esetén a megfelelő szaktudással rendelkező építőmesterek jelenléte nélkülözhetetlen, a tetőszerkezet vízzárása pedig továbbra sem megoldott.

Az építkezés végleges költségei sokkal magasabbak a tradicionális építészeti vonások megőrzése miatt, ez akár egy modern szerkezet építési költségeit is felülmúlhatja. Jelenleg két egészen eltérő, járható út lehetséges. A klasszikus tradicionális építéssel megtartása a lakhatás biztosítására, kisebb változtatásokkal, minőségbeli javítással, melyek elsősorban a famunkákat és a tetőszerkezet vízzárásának biztosítását érintik, ezek rendszeres karbantartást igényelnek.

A másik lehetőség olyan modern építéssel kidolgozása, mely képes alkalmazkodni a klímához, az életmódhoz és a környezethez különös tekintettel a középületekre.

²³ Mester de Parajd, László és Corinne, *Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle)*, Nonette, Editions CREER, 1988, p. 77.

[Fig. 5.]

II. 3. Egy lehetséges irány az építészet számára

Parajdi Mester László munkásságára a vernakuláris és a modern ötvözése jellemző, amely a hagyományos életmód és építészet tanulmányozásával indult. 1970-es éveket írunk. Afrikában, a nemrég függetlenedett államok köztudatában egy új, modern esztétikai irány van jelen, a technológia, az üveg és acél tornyok bővületében élnek. Ő mégis mást, a hagyományosból eredeztethető, de kortárs világot akart, mindehhez hatalmas háttérbázist teremtett, elsősorban saját felmérései révén.

ONERSOL, L'Office Nigérien de l'Énergie Solaire, 1981, Niamey, Niger

Nigeri Napenergia Kutatóintézet

Az épület koncepciója 1978-ban született meg, melynek alapja a szintéziskeresés a tradicionális száhel-övezeti építészet és a modern technológiai kényszerek között, “kulturális gyarmatosítás nélkül”. Az első épület sikere és Niger támogatása lehetővé tette, hogy ezt a koncepciót követve újabb középületek szülessenek²⁴: Direction de l'Alphabétisation de Niamey²⁵, Palais de Justice d'Arlit és Agadez²⁶, Hotel de ville de Tahoua²⁷, Cour d'Appel de Niamey²⁸.

ONERSOL épület, főhomlokzat [Fig. 6.]

²⁴ Erről készült publikáció: Récits d'expériences diverses, mely Niger tradicionális építészetével foglalkozik.

²⁵ Niamey Művelődési Intézet, 1981

²⁶ Igazságügyi Palota Arlitban és Agadezben, 1982

²⁷ Tahoua város Hotel, 1984

²⁸ Fellebbviteli Bíróság, Niamey, 1985

ONERSOL, belső patio. [Fig. 7.]

ONERSOL épületbelső. [Fig. 8.]

Mivel az építőanyagok korlátozottak, ezen a területen pedig szinte kizárólagosan vályog áll rendelkezésre, így a homlokzati megjelenés igen egységes. A kézzel formázott vályog kevésbé precíz, lágy formákat alkot, melyet az időjárás tovább finomít. A homlokzati díszítés a területen minimálisan van jelen az évenkénti újravakolás szükségessége miatt.

A modern válaszok a tradicionális építészeti meghatározó karakterjegyekre szintén összefoglalhatóak. A kompozíciós elemekre jellemző diverzitás megtalálható: méretben, tömegben, a nyílások méretét és pozícionálását tekintve a funkcióhoz való minél tökéletesebb alkalmazkodás érdekében. Az építészeti formálást a hagyományos példától kölcsönzött egyszerű alapok, rokon elemek, visszatérő formák jellemzik. Az épület külső megjelenése egységet sugároz, a színek és textúrák a vályoggal, hagyományos épületszerkezetekkel és magával a tájjal is harmonizálnak.

A tradicionális építészet modernizáció felé tartó útján, ezen az átmeneti “szakaszon” a cél nem az volt, hogy más, új anyagokkal lemásoljon olyan formákat, amelyek az eredetileg adott anyag tulajdonságaiból és annak racionális használatából adódnak, hanem sokkal inkább a hagyományos építészet szellemiségének, lelkületének átörökítése. Egy általános nézet, miszerint az új esztétika egy új építészeti filozófia leképeződéseként valósulhat meg.²⁹ Szemben a modernnel, ami azt képviseli – köszönhetően a technológiai nyomásnak, és annak, hogy ugyanazt az épületet lehetőségünk van megépíteni a világ bármely pontján, – ez az új koncepció a következő pontokat kínálja axiómaként.³⁰

1. *“Minden egyes hely, rendelkezik egy megfelelő fizikai környezettel, amelyhez adaptálódnunk kell.”*³¹
2. *“Minden hely viseli a elmúlt időszakok, a történelem nyomát, és olyan mélyről gyökerező kulturális tartalommal rendelkezik, amelyről tudomást kell vennünk.”*³²

30-40 éve a mesterséges klimatizáció nem létezett, a házakat a meleggel szemben természetes, passzív módon védték, építészeti elemek használatával. Az alacsony elektromos áram és a modern klimatizáló berendezések megjelenésének hatására az épületek lassan áttértek a nyugati technológia vívmányainak használatára. Ezzel egy időben az építkezés és a szerkezetek gazdaságossága végett, a falak vastagsága csökkent, a külső árnyékolók alkalmazása eltűnt. Az ösztönös arányérzékre bízott méretezés akár a nyílászárók esetében, akár a tájolást illetően lassacskán feledésbe merült.³³ Az árak

²⁹ Mester de Parajd, László és Corinne, *Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle)*, Nonette, Editions CREER, 1988. p. 79.

³⁰ Mester de Parajd, László és Corinne, *Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle)*, Nonette, Editions CREER, 1988. p. 80.

³¹ Uő., p. 80.

³² Uő., p. 80.

³³ A visszaesés folyamatát a kunyhó jellegű hajlékok esetében vizsgálva a következő tendenciát tapasztalhatjuk: az épületek váza egyre gyengébb szerkezetű, a borításként használt nád “szőnyegek” egyre ritkább szövésűek, a tetőszerkezet védelme hanyag. Vályogházak esetében a minőségbeli romlás még inkább észrevehető: alapozás sok esetben elmarad, a falak lényegesen vékonyabb (20 cm a korábbi 40-60-80cm helyett). A hausza boltozat készítésének gyakorlata eltűnőfélben, helyette a lapostetős épült változat terjed, amelynek kivitelezése gyorsabb,

emelkedésével azonban a helyzet megváltozni látszott. Az újonnan épült házak klímaberendezések nélkül használhatatlanok voltak. Sürgőssé vált a visszatérés a természetes védekezéshez a hőséggel szemben, még akkor is, ha ez többlet költséggel jár az építés közben.³⁴

A hosszú távú gazdaságosság lett ismét a cél. Ebben a szellemben épültek Parajdi Mester László további épületei az ONERSOL mellett. Az említett szempont, a folyamatos védekezés az időjárási körülményekkel szemben az iszlám építészetnek is sajátossága.

Elsőrendű szempont, hogy lehetőleg egy nyílászáró se legyen kitéve közvetlenül a napsugárzás hatásának egyik napszakban sem. Napdiagrammok előzetes vizsgálatával lehetővé vált, hogy a méretek meghatározása és a szerkezet kialakítása úgy történjen, hogy az üvegfelület árnyékban maradjon egész nap. Minden nyílás északi vagy déli tájolást kapott, ezekben az irányokban védelmük leegyszerűsödött, hiszen a nap mindig magasan jár az égbolton, míg a kelet-nyugati homlokzat felől a napsugarak merőlegesen érik a felületeket, mélyen behatolva a helyiségekbe.

Az ONERSOL esetében az iroda-laboratórium épületrész előtt húzódó galéria folyosó biztosít az üvegfelületnek folyamatos árnyékolást. A falak tárolják a napsugárzásból származó hőenergiát, ennek egy részét a belső tér felé továbbítják, így ezek védelmének biztosítása sem maradhat el, a külső galéria erre is megoldást jelent.

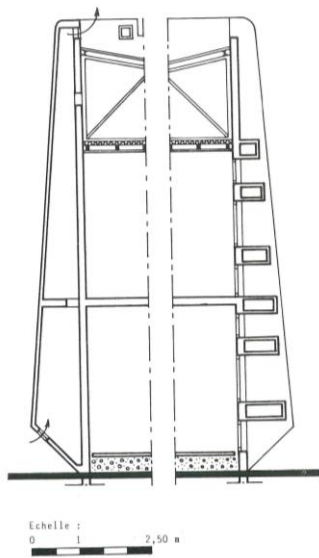
A kutatói lakásoknál védelmet a ferde tartófalak adnak, ezek 90 cm-ről indulnak és 20 cm-ig vékonyodnak. A felfelé keskenyedő szerkezetben kialakuló tér révén lehetővé válik a ventiláció, a levegő folyamatosan kering a fal alsó és felső síkja között. A "contre-mur"-nek nevezett technológia használata a többi középületben is nagy hatékonysággal történt.

A napsugárzásnak folyamatosan kitett tetőszerkezet erőteljesen felmelegszik napközben. Cél, hogy a tető alatt elhelyezkedő helyiségek felmelegedése mérsékelve legyen, ezt elérhetjük álmennyezet segítségével, ezen keresztül ventiláció alkalmazásával.

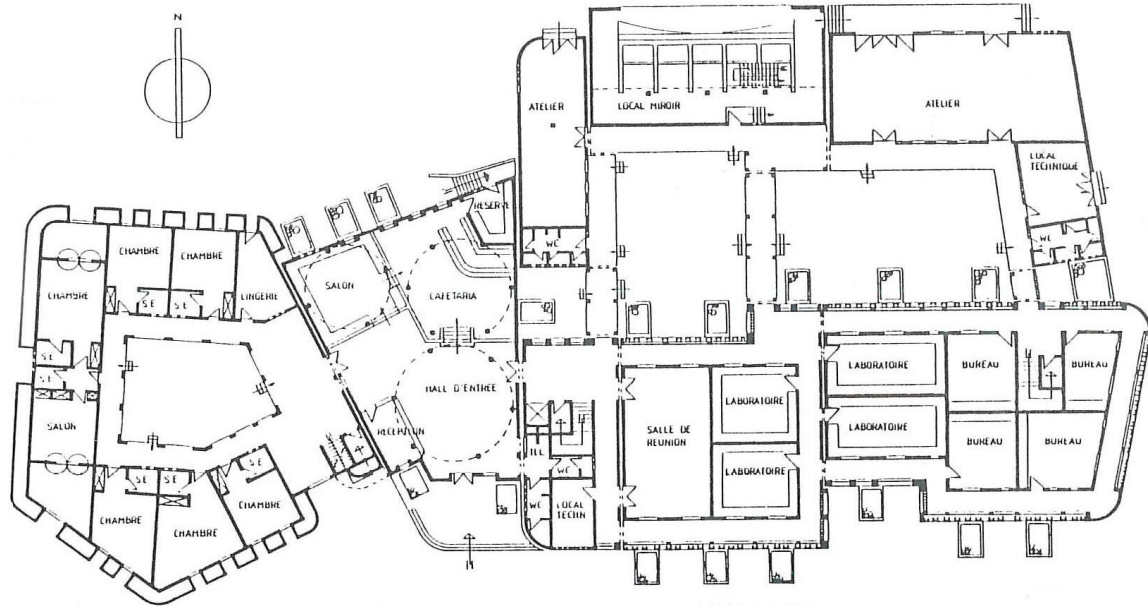
Az teljes épület átszellőztetésének alapja a meleg és hűvösebb levegőjú nyitott terek közötti légmozgás. E kézenfekvő klimatizáló módszert tanulmányozta több épületében is, *patiok*, belső udvarok, belső kertek segítségével a külső-belső terek, és belső helyiségek között. Az ismertett technológiák és ésszerű kombinációjuk az, mely jó eredményre vezethet a komfort megteremtése érdekében, közülük bizonyosak megelőzően is folyamatosan használatban voltak, míg mások innovatív újítások.

egyszerűbb. (Mester de Parajdi, László és Corinne, *Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle)*, Nonette, Editions CREER, 1988. p. 78.)

³⁴ A folyamatos védekezés az időjárási körülményekkel szemben az iszlám építészetnek is sajátossága. Lásd bővebben: Tibai Friderika és Veres Laura, *Hely, udvar és tér – Vernakuláris építészet Észak-Afrikában*, [TDK dolgozat, konzulens: Vasáros Zsolt DLA], Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építészmérnöki Kar, 2016.

“Contre-mur” szellőztető rendszer [Fig. 9.]

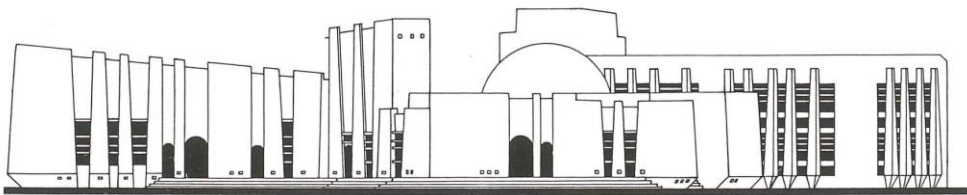
ONERSOL épület alaprajza, Niamey [Fig. 10.]

Cour d'Appel de Niamey, 1982-1985, Niamey, Niger

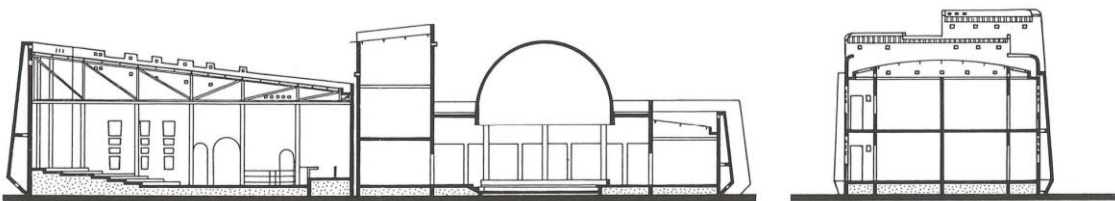
Fellebbviteli Bíróság

Nigerben két párhuzamosan működő hatóság van, a hagyományos területi vezetőség és a modern adminisztráció. A tervezés az ONERSOL épületéhez hasonló szempontok alapján történt.

A kompozíció tekintetében három részre különül a komplexum. Az egyik blokk egy 8 méter átmérőjű kupolával fedett előcsarnok és az eköré szerveződő recepció, a bírói irodák, a vádlottak és szemtanúk helyiségei és a kiszolgáló helyiségek. A másik egy irodáknak helyt adó, árnyékolókkal védett kétemeletes szárny, mely az előcsarnokhoz két fedett passzázzsal kapcsolódik. A harmadik egység egy 216 ülőhellyel rendelkező tárgyalóterem.

Észak-nyugati homlokzat. [Fig. 11.]

Balra: a tárgyalóterem és a bejárat metszete. Jobbra: a galériákról megközelíthető irodák metszete. [Fig. 12.]

Az előzetes kutatások eredményeire támaszkodva a korábban említett két lehetséges megoldás közül az építész a tradicionális konstrukciók használatát választotta ismét, modern megoldásokkal ötvözve. Azonban ennek költséges megvalósítása indokolja legfőképpen azt a sajnálatos eredményt, hogy ez az építészeti elképzelés nem tudott széles körben elterjedni a térségben.

Niger építészeti hagyományainak életben tartása kulturális örökségünk megismerése és megőrzése céljából kiemelt fontosságú. A nigéri ősi életmód, mely a hely adottságaihoz környezeti és társadalmi viszonyaihoz tökéletesen, rendkívül változatos megoldásokkal alkalmazkodott, minden értékével együtt őrizendő meg, és nem a kevéssé beavatott szem számára izgalmas részletek vagy a múlt iránti nosztalgia kedvéért, hanem a szükségéből fakadóan. A modern technológiát pártoló javaslatok egyike sincs olyan eredménnyel, hogy ténylegesen versenyezzen az tradicionális szerkezetek nyújtotta életminőség színvonalával és hosszú távú gazdaságosságával. Az egyetlen olyan

“idealista” vágy, mellyel az emberek felhagyni kényszerültek, az a fenntartásukhoz szükséges rendszeres karbantartás, ez a társadalom jól megszervezett ösztönzésével, az igény kialakításával orvosolható.

A modern építészetnek mindenképp úgy kell megfogalmaznia irányelveit, hogy a hagyományos építészetet veszi alapul, a hely eredeti, saját építészetét, mely kizárja, hogy bárhol, és bármit, ugyanazt megépíthessük, azonban belevisz az építészetbe olyan alapos tudást a tradíciókról, mely szükséges is, mikor egy “helynek” tervezünk.

“Úgy véljük, mindenképp tiszteletreméltó a törekvés, hogy megőrizzük a világnak e rendkívüli diverzitását.”³⁵

Fellebbviteli Bíróság, Niamey. [Fig. 13.]

³⁵ Mester de Parajd, László és Corinne, *Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle)*, Nonette, Editions CREER, 1988. p. 93.

III. Vernakuláris építészet “modern” útjai Észak-Afrikában – kísérletek

A szegénységgel, éhezéssel, a nem megfelelő orvosi ellátással, az oktatás hiányával, a rossz életszínvonallal való harc kétségkívül politikai szinteken igényel beavatkozást. Azonban a XX. században és napjainkban egyre több építész igyekszik megoldást találni egy-egy problémára, még akkor is, ha ezek csak nüansznyi változást is jelentenek a fejlődő államok általános problémáira. Ezek a projektek a kisebb kulturális aspektusokra válaszolva, egyedi esztétikai értéket teremtenek, valamint új, esetleg jobb kommunikációt és együttműködést hoznak létre az adott közösséggel.³⁶

A földépítészettel való kísérletezés az olyan modernista építészeket is foglalkoztatta, mint Frank Lloyd Wright, vagy Le Corbusier, ennek ellenére a technika a későbbiekben is primitívként és visszamaradottként volt megbélyegezve.

A következőkben olyan példákat említünk meg, melyek újradefiniálják az építész szerepét a társadalmi felelősségvállalásban.

“Civilizációs hagyományaink túlságosan is ősiék és összetettek ahhoz, hogy egyszerűen szőnyeg alá söpörjük őket... Lehet, hogy idővel megkopnak, de elkerülhetetlenül szerephez jutnak újból”³⁷

³⁶ Lepik, Andres, *Small scale, big change. New Architectures of Social Engagement*, The Museum of Modern Art, New York, 2010, p. 12.

³⁷ “... civilisation is far too old and complicated for a clean sweep... They may be stamped out for a time, but they will inevitably play their part again”
(William J. R. Curtis, *Modern Architecture Since 1900*, Oxford, 1987, p. 243.)

III. 1. Hassan Fathy világa³⁸

“Az építész egyedülálló szerepet tölt be abban, hogy a parasztság saját kultúrájába vetett hitét erősítse. Ha megbízható kritikusként rámutat a helyi formákban rejlő kimagasló részletekre, sőt ezeket saját építészetében is szerepelteti, a parasztság büszkeséggel kezd el tekinteni saját produktumaira. Amit korábban mellőztek vagy értékét lebecsülték hirtelen a büszkélkedés tárgyává válik...”³⁹

Hassan Fathy 1900-ban, a brit megszállás idején, Alexandriában született egyiptomi építész. A gyarmati időszak alatti együttéléssel a helyitől meglehetősen különböző nyugati életstílus, kultúra – beleértve az építészetet is – jelent meg Egyiptomban. Bár az egyiptomi világra a történelem során több idegen kultúra is hatással volt, a nyugati jelenlét a 19-20. században mégis fenyegetően hat az identitás és a régóta fennálló tradicionális szociális struktúra megőrzésére.⁴⁰

Fathy munkásságának kezdeti éveit az egyiptomi preindusztriális építészet tanulmányozásával töltötte, hogy megértse a népi építészet esztétikai értékeit, klimatikus viszonyokra adott válaszait, gazdaságos szerkezeteit. Életre szóló elkötelezettségévé vált, hogy hagyományos alapokon nyugvó kortárs építészetet teremtsen meg, mellyel a “nyugatiasodás” ellen foglalt állást. Munkái olyan elveken alapulnak, melyek rámutatnak a vernakuláris építészet értékeire. Megoldásai adaptálhatóak számos szituációban lefedve azon lehetőségek nagy részét, amellyel kortárs építészeink találkozhatnak bárhol a világon. Olyan koncepcióval dolgozik, mely szerint az építészet spirituális, művészeti, éghajlati és társadalmi vizsgálatokkal határozható meg.

Mikor Fathy építésze szélesebb körben ismertté vált, az 1970-es évektől, inspiráló hatása volt nem csak vernakuláris jegyei miatt, hanem az iszlám építészetet kifejező és összegző egyértelmű formavilág miatt is. 1973-ban az *Architecture for the Poor* c. munkájában összefoglalja a XX. századról szóló kritikai nézeteit, az Új-Gourna mintatelepülés tervezésekor figyelembe vett komplex szempontrendszer és a megvalósulás nehézségeinek bemutatásán keresztül. A tárgyilagos észrevételeken és szubjektív megérzésen alapuló kulturálisan és környezeti szempontból is helyénvaló

³⁸ Átfogóan lásd Fathy, Hassan, *A Tale of Two Villages*, Cairo, Ministry of Culture, 1969.; Hamid, Ahmad, *Hassan Fathy and Continuity in Islamic Arts and Architecture. The Birth of a New Modern*, Cairo, AUC Press, 2010.; Steele, James, *An Architecture for People. The Complete Works of Hassan Fathy*, Cairo, AUC Press, 1997.; el-Wakil, Leila, *Hassan Fathy dans son temps*, Gollion, Infolio, 2013.

³⁹ “An architect is in a unique position to receive the peasant’s faith in his own culture. If, as an authoritative critic, he shows what is admirable in local forms, and even goes so far to use them himself, then the peasants at once begin to look on their own products with pride. What was formerly ignored or even despised becomes suddenly something to boast about...”

(Fathy, Hassan, *Architecture for the Poor: An Experiment in Rural Egypt*, Cairo, The American University in Cairo Press, 1976, p. 43.)

⁴⁰ M. El-shorbagy, Abdel-moniem, *The architecture of Hassan Fathy: Between Western and non-Western perspectives*, Centerbury University, 2001, p. 25.

építészet, mely érzékenyen reagál a regionális és etnikumokhoz kötődő tradíciókra, első nagy léptékű próbája volt a mintatelepülés terve.⁴¹

1963-ban a Desert Development Organisation felkéri Új-Barisban egy 250 családot befogadni képes mezőgazdasági típus-település megtervezésére, ahol az Új-Gournánál kidolgozott nézeti kiterjedhetek, kifinomultabbá válhattak. Előzetes felmérések vagy tervek a terület falvairól nem álltak rendelkezésre, így a hagyományos egyiptomi falu tipológiájából indult ki. A közeli Old Kharga és Old Baris településeknél jól megfigyelhetőek a zeg-zugos utcák, az árnyékot adó, kompakt, zárt tömegek, melyek egyedüli lehetőségként vannak jelen az extrém meleg időjárási körülmények mérséklésére.

A terv fő fókuszában a település központja áll, minden épületrészt az arab falvakhoz hasonlóan belső udvarok választanak el egymástól. Tekintve, hogy a település mezőgazdasági jellegű, a romlandó termények, gyümölcs, zöldség, gabona tárolására megoldást kellett találni. A több *malqa*ból⁴² álló és a föld alá tervezett raktárhelyiségek segítségével a hőmérséklet akár 15 fokkal is csökkenthető.

A lakóegységek között kétudvaros rendszert alakított ki, ezt a mintát a középkori Kairóból kölcsönzi. Az udvarok egyike burkolt, mely napközben felmelegszik, míg a másik növényzettel beültetett, ez "tárolja" a hűvösebb levegőt, így az udvarok közötti *takhtabush*⁴³ keresztül beindul a ventiláció. A lakóházak egy közös belső tér felől kapcsolódnak össze, de mindegyik háznak megvan a saját belső udvara, belső intim terei.

A projekt 1967-ben az Izraellel folytatott háború miatt leáll, később már nem folytatják. A megépült piac és udvara az, ami segít elképzelnünk a település tervezett hangulatát, egy lakótömb belső világát. Fathy utolsó közösségi építészeti projektje Új-Mexikóban, Abiquiu-ban valósult meg sikerrel: Dar al-Islam Village (1980).

Fathy építésze erős hatással volt nem csak az iszlám világra, de ötletei a nyugati világot is megmozgatták, mély tiszteletet ébresztve a tradicionális építészet használata iránt. Épületei a mai napig állnak, de az elhanyagolás és pusztulás veszélye komolyan fenyegeti őket⁴⁴.

⁴¹ Steele, James: *Architecture for People: The Complete Works of Hassan Fathy*, London, Thames & Hudson, 1997, p.131.

⁴² "szélfogó-rendszer"

⁴³ Két udvaros ház esetén a *takhtabush* egy fedett kültéri pihenő helyiség, mely e két udvart választja el egymástól, a zöld díszudvart és egy nagyméretű, kövezett, kevés árnyékkal rendelkező átmeneti teret. A *takhtabush* egyik oldalával tökéletesen nyitott a kövezett udvar felé, másik oldalát *mashrabiya* határolja le a zöldudvartól. Árnyék hiányában az első udvar levegője gyorsabban melegszik fel, majd felszáll, légáramlást indítva el az alacsony nyomású, hűvösebb levegőjű zöldudvar felől. A cirkuláció kellemes huzatot teremt, és hűti a *takhtabush* terét.

(M. El-shorbagy, Abdel-moniem. *The architecture of Hassan Fathy: Between Western and non-Western perspectives*, 2001, p. 115.)

⁴⁴ A 2016-17-ben tapasztalt helyzetnek megfelelően a gournai házak állapota a karbantartás hiányában folyamatosan romlik, az Asszuán környéki és khargai épületek elhagyatottak.

Fathy a világon az elsők között volt, akik a fenntarthatósággal és a társadalom problémáinak megoldásával foglalkoztak, miközben építészeti munkásságában mindvégig népének hagyományait vette alapul. Épületeinek, településeinek utóélete, sok esetben “sikertelensége” annak köszönhető, hogy romantikus megközelítéssel állt hozzá a társadalomhoz, és akiknek tervezett. Mindez azonban nem homályosíthatja el sem szándékait, sem építészetének és innovációinak értékét. Munkássága és az ezekből fakadó tanulságok tökéletes alapként szolgáltak.

Új-Baris, Egyiptom. [Fig. 14.]

III. 2. Charles Boccara

Charles Boccara 1941-ben született Tuniszban. Később Marokkóban, és Franciaországban élt, építészeti tanulmányait Párizsban végezte el. 1971-ben visszatért Marokkóba, majd itt alapított irodát. Munkái nagy része a helyi hagyományokra, de modern megközelítéssel, a modern igényeket kielégítve épül. Pályafutása kezdetén még nagymértékben befolyásolta a modernista szellemiséggel együtt járó tartózkodás mindennemű ornamentikától. Később azonban egyre inkább ráeszmélt, hogy a marokkói és arab népművészeti alkotások, az egyszerű geometriai mintázatok sorolása nagyon is jelen van Marokkó és Észak-Afrika építészetében. Habár eleinte nagyszámú épületet tervezett vasbeton alkalmazásával, marokkói munkái során elkezdte felfedezni a földépítészet előnyeit, sokszínűségét.

Charles Boccara, Childrens' S.O.S. Village, Ait Ourir, Marokkó, 1984

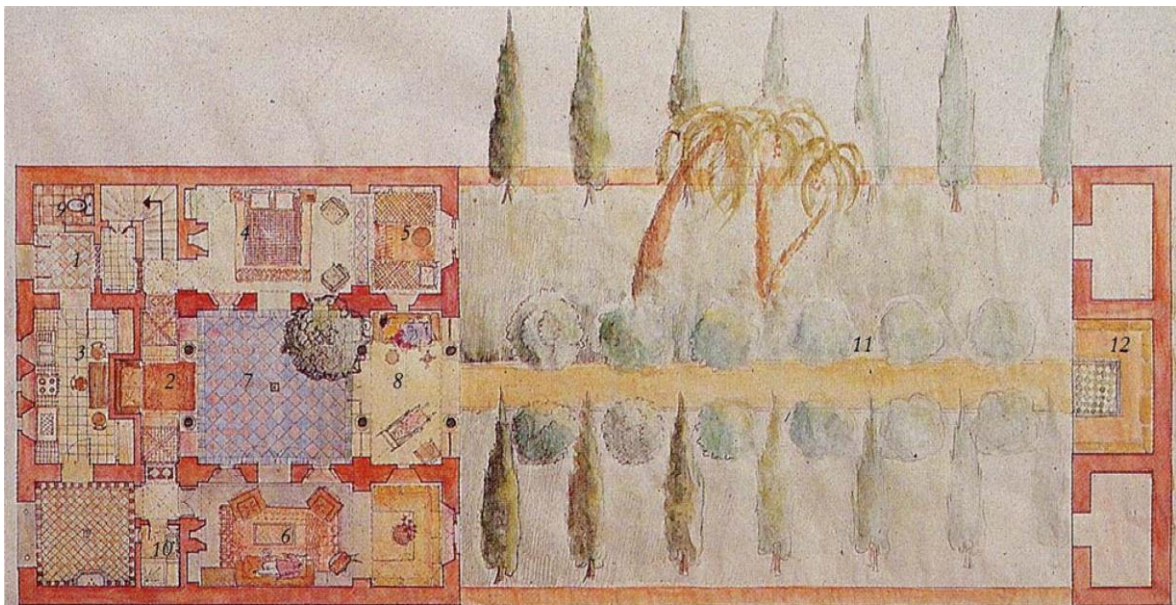
Az SOS Gyermekfalvak Nemzetközi Szervezete a világ minden részén, már közel 500 faluban, több tízezer gyermek jólétéről gondoskodik. A projekt célkitűzése a többi faluéval megegyezik: újratemeteni az árvák családi életének feltételeit figyelembe véve tartva vallási, kulturális háttereiket. Egy "SOS család" 6-8 gyerekből áll, a családfő pedig az "SOS anya". Minden család egy-egy saját házban lakik, saját veteményessel, udvarral. Egy-egy ilyen falu 10-20 háznak ad helyet. A gyermekek állami iskolába járnak, később pedig lehetőségük van szakmát is tanulni faluhoz tartozó farm területén.

[Fig. 15.]

Ait Ourir hagyományos építészete főleg vályogot⁴⁵ és követ, illetve *tataoui*⁴⁶ födémét alkalmaz, így a környékbeli települések tiszta, egyszerű vonalaikkal tökéletesen összemosódnak a környezettel. Ahol szükséges volt, a “nyugati” technikákat is alkalmazták az épületek élettartamának növelése érdekében, ez főleg a cement helyenkénti használatát jelenti, de a falut nagyrészt tradicionális módon építették. A közeli falvakra is jellemző hagyományos, funkcionális elrendezést követik, mely egy nagyobb belső udvar, *patio* köré szerveződnek.

Az építési költségekkel nem törekedtek a minimumra, sokkal inkább a későbbi fenntartási költségek redukálására, és a helyi építészeti vonások, helyi anyagok és helyi munkaerő alkalmazására.

[Fig. 16]

Egy tipikus ház: 1. előtér, 2. hall, 3. konyha, 4. nappali, 5. *doukhana* (kis szalon), 6. hálószoba, 7. belső udvar, 8. loggia, 9. WC, 10. mosókonyha, 11. veteményes, 12. *b'hou* (kis szalon)

⁴⁵ *pisé*: tradicionális helyi építési technika

⁴⁶ *tataoui*: fafödém, színezett geometrikus mintákban

III. 3. Diébédo Francis Kéré

Diébédo Francis Kéré 1965-ben született Gandoban, egy piciny faluban a szavannán, Burkina Fasóban. A ritkán lakott területen elszórtan állnak a köralakban beépített tanyák. Az itt lakó többgenerációs családok hagyományosan építkeznek, vályogtéglával és szalmatetővel.

Burkina Faso a világ legszegényebb országai közé tartozik. Az ország írástudatlansági rátája szintén az egyik legmagasabb a világon. További nehézség az a tény, hogy az ország nagy része mezőgazdaságból él, így a földeken szükség van a munkaerőre, a gyerekekére is, így iskolába nincs lehetőségük járni.

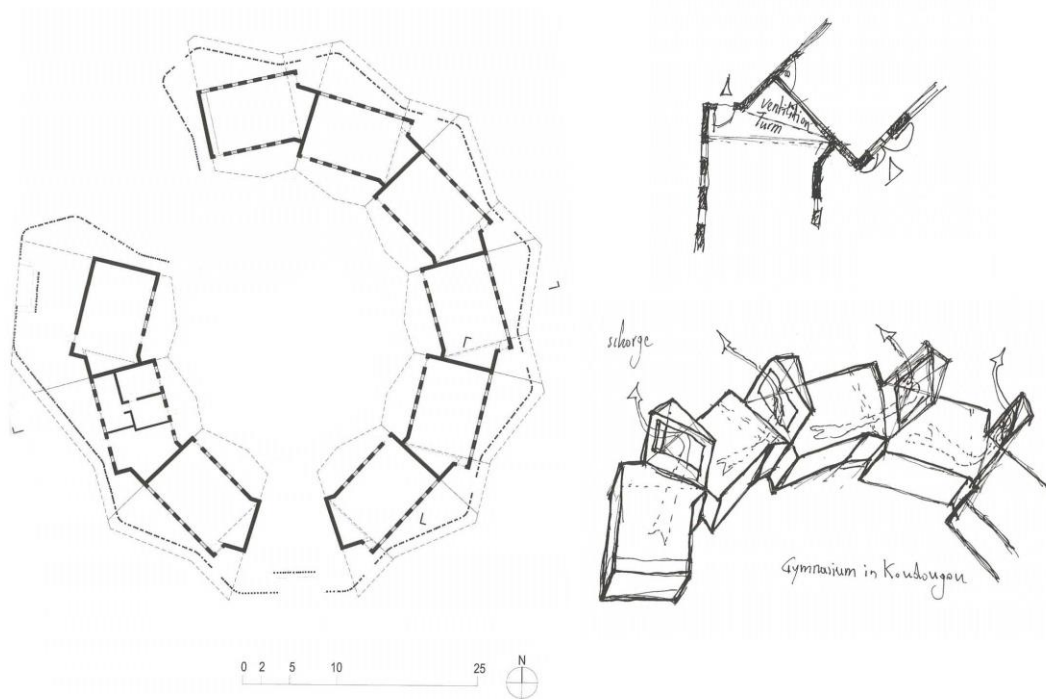
Kéré, aki először ácsként kezdte pályafutását, harminc évesen kezdett építészetet tanulni Berlinben. 1998-ban néhány diáktársa ösztönzésére elhatározta, hogy pénzt gyűjt, és visszamegy szülőfalujába egy új, megfelelőbb általános iskolát építeni. Kéré a Németországban elsajátított fenntartható építési technikákat alkalmazta, és a falubéliekkel együtt megépítették, miközben egy modellt is felállított a jövőbeli, hasonló környezetben épülő iskoláknak.

Koudougou, Burkina Faso, Középiskola, 2016. **[Fig.17.]**

Kéré innovatív megoldással állt elő a kivitelezésben, egy olyan szerkezettel, mellyel stabilabb, egységesebb vályogtéglák készülhetnek, kevesebb munkával. Továbbá ösztönözte a helyieket, hogy helyi anyagokat használjanak a már bevált, de jóval drágább, időigényesebb munkával járó beton falazóelemek helyett.

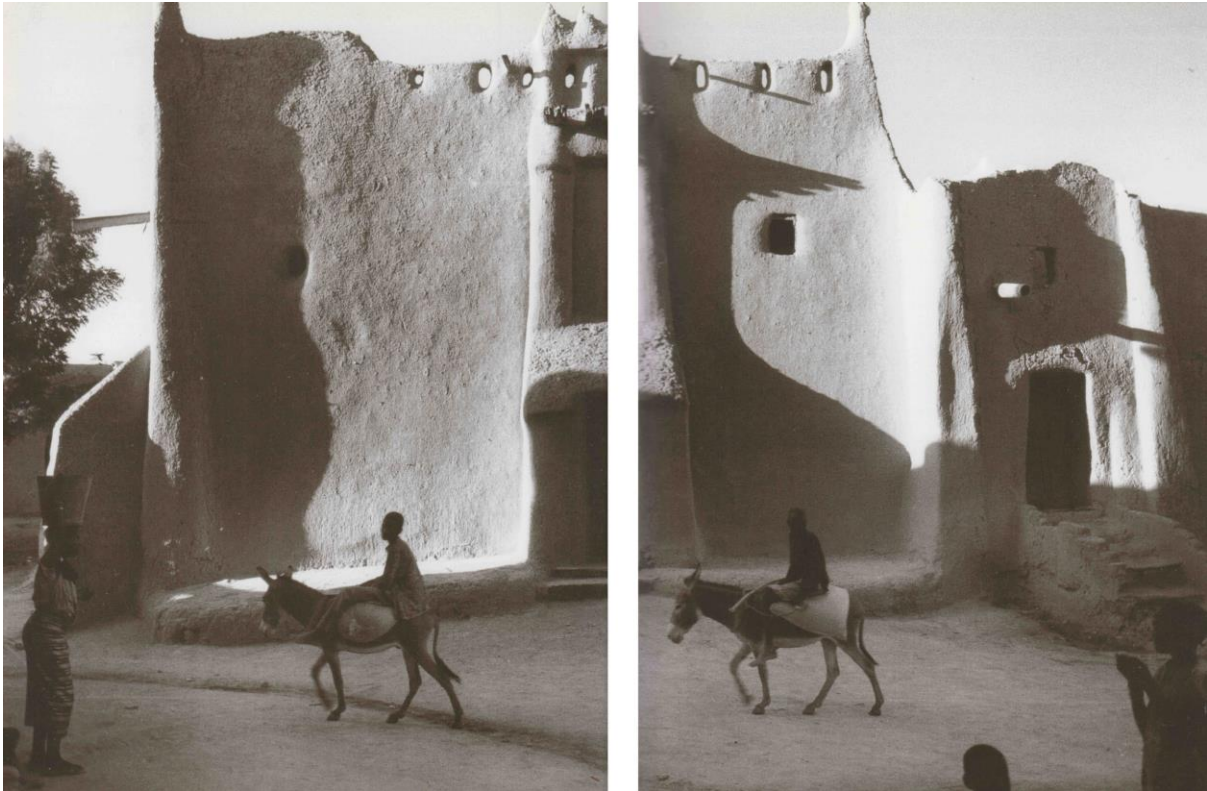
Építészetét a teljes egyszerűség és funkcionális egyértelműség jellemzi. Legfontosabb tényező alkotásaiban az épületek hőháztartásának és szellőzésének megfelelő kialakítása passzív módon, építészeti elemekkel. További rendszeresen megfigyelhető aspektus, hogy épületkomplexumainak elrendezése nagymértékben hasonlít az afrikai közösségek egy centrum köré szerkesztett lakhelyeire, mellyel munkái igazán egyedivé válnak.

Alaprajz és skiccek a koudougoui középiskolához. [Fig. 18.]

2001-ben elkészül a három tantermet magába foglaló általános iskola. Sikerességének fellelkesülésén pár évvel később kibővíti koncepcióját: egy negyedik tantermet épít, majd házakat a tanítóknak, iskolai könyvtárat, középiskolát, Songtaaba Nők Központját, műtermeket.

III. 4. Egy világörökségi műemlék fenntarthatósága, Djenné építésze, Mali

[Fig. 19.]

A XIX. század elejéig a nyugati világ előtt ismeretlen Djenné⁴⁷ városa. 1894-1895-ben Felix Duboi útinaplót készít, “Timbuktu, a rejtélyes” címen, illusztrációkat közöl Maliról, mely ihletforrásként szolgál a gyarmati építészeknek. Az 1988-ban UNESCO Világörökséggé nyilvánított település Afrika legősibb településének egyike, mely már a Kr.e. 3. századtól lakott. A transz-szaharai kereskedelem fontos állomása volt stratégiaileg meghatározó elhelyezkedésének köszönhetően.

1975-ben archaeológiai feltárásokat kezdenek, melynek számos nyugat-európai egyetem⁴⁸ részese. Ezeknek a kutatásoknak, és a helyi kormány érdeklődésének köszönhetően megvalósulhatott az 1996-ban kezdődő, hét éven át tartó, rehabilitációs, építészeti örökség védelmét célzó restaurálási projekt. Az erőfeszítések Djenné építészeti értékének megóvásán túlmenően abban a reményben is tették, hogy példaként szolgáljanak más történelmi emlékek megőrzésére, védelmére.

A település térstruktúrája tökéletes példája a “gyarmatosítás előtti száhel-övezeti város” típusnak, melyben keverednek az afrikai ősi hagyományok és az arab világ hatása. Djenné egyedi karakterét a nagy, fallal körülvett, egységes kép adja, mely eltér a többi nyugat-afrikai településtől, és

⁴⁷ Djenné a Niger folyó deltájának kapujában található, mely területet számos etnikum keveredése jellemzi: marka, bozo, peul, bamana. Jelenlegi lakossága közel 33.000 fő.

⁴⁸ Projektvezető: l’Université d’Utrecht

amely a gyarmatosítók megjelenése után racionális módon át lett szervezve. Az erős egység a monumentális épületek és a többi épület között, a fő útvonalak, a településszövet, a terek és utcák közötti viszonyrendszer, és a "hely", amely a tájhoz köti a települést.

A nagy mecset, a legismertebb épülete és egyben a legnagyobb földépítészeti alkotása, egyben példa a 'soudanaise'-nek hívott építészetre. Építészeti stílusa elterjedt szerte Nyugat-Afrikában, és a francia hódítás után is megőrizte jelentőségét (1893).

A XIII. században Koy Konobro, a 26. király áttért az iszlám vallásra, és annak érdekében, hogy hite erősségét érzékeltesse, palotáját leromboltatta, és annak helyén épült meg az első nagy mecset. Ennek romjai (a központi tér nyugati oldalán) a francia hódítás során váltak ismertté.

A második mecsetet 1834-ben avatták fel új helyszínen ez 1907-ig üzemelt, miközben az elsőnek megépített mecset egyre inkább elhanyagolttá vált.

A harmadik mecset az eredeti, első mecset romjain épül meg 1907-ben, mely Djenné, településképét erősen meghatározza. A visszatérő nyugati szemlélők véleménye eltérő volt az építészeti stílusjegyek helyénvalóságának megítélésében, mivel az újonnan épült mecseten a francia hatalom befolyása volt érezhető.⁴⁹

A város egyéb monumentális épületei a tehetősebb családok belső udvarra szerveződő, reprezentatív, nagy házai, melyek főleg útkereszteződésekben helyezkednek el. Alaprajza szigorúan szerkesztett, ahol a lakók szociális pozíciója az egyik legfontosabb aspektus, és ahol egyértelmű a szegregáció a férfiak és nők helyiségei között.

Bár külső szemlélő számára az elmúlt évszázadban történt változások nem szembeötlőek, és a falukép változatlanak hat, az eltérések mégis jelentősek a részletképzés és a kompozíció, az építészeti jelleg vagy városszövet tekintetében. Mivel a XX. század elején a franciák által alapított Mopti település lett az új területi adminisztratív központ, Djenné gazdasági fejlődése fokozatosan visszaesett, a piac áthelyeződött, és a vezetőrétegének házai elhagyatottá, elhanyagolttá váltak vagy megsemmisültek. A II. világháború után a település növekedni kezdett, nagyobb méretű terek épültek, új úthálózat és egy új kerület⁵⁰ jelent meg nyugati perifériáján tágasabb, ortogonális rendszerű utcákkal, nagyméretű tömbökkel. Djenné központjának rendszere szintén tipikus ebben a térségben három fő egységével: egy piactér a nagymecsettel, főtér az adminisztratív épületekkel és egy kereskedelmi negyed.

⁴⁹ Dubois: 1910-ben újra itt járt:

"Au lieu d'un pastiche de l'architecture de Djenné, c'est la caricature qu'on voit aujourd'hui sous prétexte de mosquée."

"Djenné sajátos építészeti stílusának követése helyett az, amit ma látunk csupán karikatúrája lehet az egykori mecsetnek."

(Bedaux, R., Diaby B. és Mass P., *L'architecture de Djenné. La pérennité d'un Patrimoine Mondial*, Gand, Editions Snoeck, 2003. p.17.)

⁵⁰ Kanafa ouest negyed

A XX. század második felében a nyugati modern életmód betörése új lakástípusok megjelenését eredményezte. Ilyenek a kis belső udvar köré épített kétszintes lakóházak, melyek a modern életmódhoz igazodó tradicionális “nemesi” házak.

A ‘30-as években a kőműves mesterségben nagy technikai változások mentek végbe, a gyarmati hatalmak új módszereit kezdték alkalmazni. Az új technológiáknak megfelelően a téglákat négyyszögletű alappal, fa zsaluformák segítségével, mely az elemeket szabályosabbá tette. Így a korábban használt “*djenné-ferey*”-t, a kézzel hengeresre formázott vályogtéglát felváltotta az új módszerrel készített “*toubabou-ferey*” falazóelem.

A lakótér használata ugyancsak változott. A szigorú elkülönülés nők és férfiak között “kifakult”. A új, nagy lakóházakban, ahol a központi udvar körül több család is élhetett, a terek felosztásának új alapja így a ház családok szerinti tagolása lett.

Annak ellenére, hogy a település felkerült az UNESCO Világörökségi Listájára, a rendszeres javítási munkálatok hiányával és elmaradásával párhuzamosan, a nehezedő gazdasági helyzetben a város ősi szövetében található házak közül egyre több omlott össze. Egyre sürgetőbbé vált az ügy, a beavatkozás, az értékvédelem, és az összefogás megszervezése, hogy megvédjék a földépítészeti műemlékeket a pusztulástól.

Hogy felhívják a figyelmet a helyzetre, több múzeum⁵¹ együttműködve kiállítást szerveztek Mali jelentős városaiban (Leyde, Bamako és Djenné), majd 1995-ben több szereplő együttműködésével tanulmányozni kezdték a város “konzerválásának” lehetőségeit.⁵² Értékeltek az aktuális helyzetet, majd javaslatokat készítettek a konzervációra, technológiára, költségvetésre.

A város gazdasági aktivitásának stagnálása egy jelentős előnnyel járt az építészeti érték megőrzését tekintve, ugyanis 1995-ig a településen a modernizmus vívmányai és hatása alig voltak érezhetőek, autóforgalom és elektromos áram sem volt.

A radikális változások és a tradicionális falu pusztulása az “átgondolatlan” modernizálás eredménye, mely a legtöbb afrikai települést elérte, Djennét kikerülte. Ugyanakkor a tradicionális szerkezetek állaga nagymértékben romlott, a romokban álló házak száma rendkívüli ütemben nőtt. Ennek oka a modern anyagok és technológiák teret nyertek, a hullámlemez, az előregyártott falazóblokkok, a modern padlóburkolatok, a beton megjelenése a gazdagság és a jólét szimbólumává váltak. A komfort iránti szükséglet, az igény nagyobb nyílások kialakítására a vastag vályogfalakban kialakított apró nyílások helyett, szintén negatív hatásként voltak jelen.

Az 1984-ben dokumentált 134 épületből megsemmisült 40 és további 34-re ráépítettek sok esetben az eredeti épület lebontásával.

Az 1995-ben kezdődő hatéves sikeres együttműködés lehetővé tette a helyi lakosság bevonásával, a kulturális örökség védelmét. Létrejötték a projekt kapcsán az örökségvédelem

⁵¹ Djenné, la plus belle ville de l’Afrique; Musée National du Mali és Rijksmuseum voor Volkenkunde.

⁵² Moubarac Hama Diaby (Djenné Kulturális Misszió vezetője), Mamadou Konoba Keita (Kulturális Örökségi Részleg vezetője), Samuel Sidibe (Mali Nemzeti Múzeum igazgatója), Rogier Bedaux (Mali Nemzeti Múzeum restaurátora), Pierre Maas (bredai építész).

intézményei, a szükséges szakértőkkel, melyek elengedhetetlenek folyamatos karbantartást igénylő emlékek állagvédelmének. Megindította a saját értékek tudatosítását és a kulturális érzékenységre való nevelést a lakosságban. A helyi hagyományos építészetbe, és annak értékeibe vetett hit megerősödött a helyi építőmesterek szaktudásának éltetésével. A turizmus és a gazdasági helyzet fellendült. A helyi mesterembereknek a rendszeres karbantartás szükségessége munkát jelent.

Nagy mecset, Djenné. [Fig. 20.]

IV. Interjú Parajdi Mester Lászlóval (a kérdéseket a Szerzők állították össze)

László kis nigeri lován, '80-as évek, Niamey mellett. [Fig. 21.]

1975-ben egy leprakórház tervezésében vettél részt Niameyban, amely a diplomád előképeként szolgált. Mi lett a története ennek a kórháznak?

1971-ben Niger nagyon megtetszett, de akkor még nem tudtam, hogy lesz alkalmam ott dolgozni. Akkor még messze voltam a diplomától. 1975 végén és 1976 elején, a Francia Máltai Rend elküldött 4 hónapra Nigerbe, hogy tervezzek egy leprakórházat Niamey közelében. Ez a terv lett az építészeti diplomamunkám. Az épület nem épült meg, mert közben történt egy forradalom Nigerben, és a Máltai Rend, aki jóban volt a régi elnökkel, el kellett hagyja az országot. Ezután viszont mindent elkövettem, hogy visszamehessek Niameyba.

1977-ben visszatértél, mint önkéntes (Service National au Niger). Mi volt a feladatod, és később hogyan, kitől kaptad megbízásaid?

A Máltai Rend segítségével, a francia Külügyminisztérium kiküldött Nigerbe 2 évre, mint önkéntest, a katonai szolgálat helyett. Mint francia önkéntes, én a nigeri Építészeti Minisztériumban dolgoztam, és tőlük kaptam a megbízást, hogy nigeri középületeket tervezzek.

Mennyi időt töltöttetek pontosan kint Nigerben? A könyvedben említetted, hogy 12 évig dolgoztál kint, ezalatt nagyrészt kint éltél?

12 évig ott éltünk Nigerben, de minden évben egy hónapra visszajöttünk Franciaországba. Ez 1977 és 1988 között volt. 1988 után gyakran visszamentem Afrikába, de általában csak egy vagy két hónapra. Egy kivétel volt, 1994 és 1996 között két évre elmentem Burundiba az UNHCR keretében, mint menekülttábor tervező. Oda feleségemet nem engedték el a háború miatt, de rendszeresen találkozhattunk Kenyában.

A megbízók miért európai építészrt kértek fel tradicionális alapokon nyugvó épületek tervezésével? Milyen nehézségek adódtak ebből? Hogyan képes a helyi hagyományokba beavatatlan szem megoldást találni a felmerülő nehézségekre, és eközben milyen mértékben tud elszakadni saját kultúrájától?

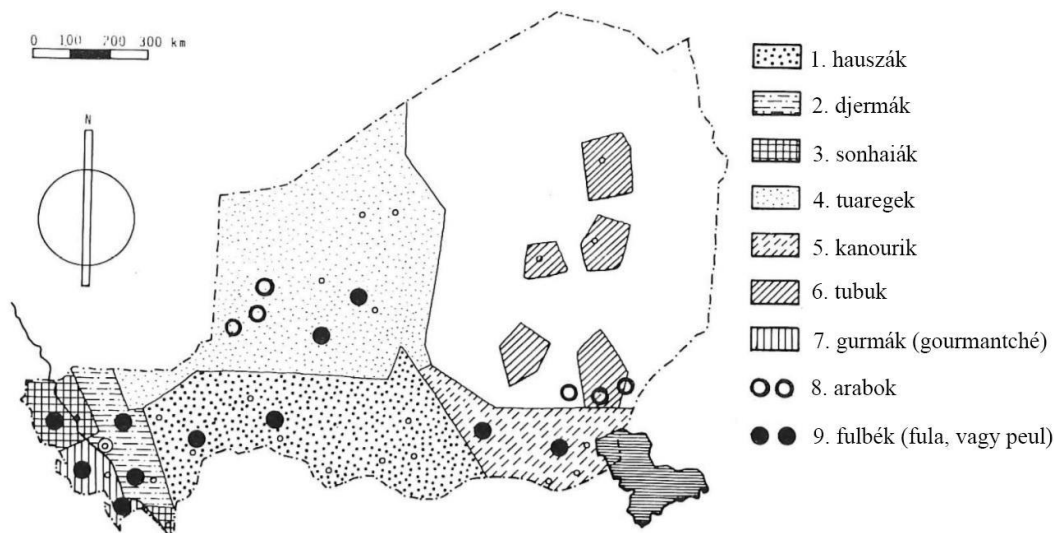
1976-ban nem volt még nigéri építész. Az építészek vagy privát külföldi építészek voltak, vagy – mint én, – francia fiatal önkéntesek, vagy francia kiküldött, tapasztalt építészek. A megbízók sosem említették, hogy tradicionális alapokon nyugvó épületek tervezéséről van szó. Sőt, mikor én próbáltam először ilyen épületeket javasolni, nagy volt az ellenállás és az értetlenség. A megbízók, szép modern épületeket szerettek volna, és nem “régimódi, szegényes” afrikai épületeket. Az volt a nagy szerencsém, hogy az ONERSOL (nigéri Napenergia Kutatóintézet) épület megbízója Professzor Moumouni volt, aki Párizsban egy nagyon magas fokú diplomát kapott. Ő rögtön megértette, hogy az kell neki, amit én javaslok. Ő mindig támogatót, még akkor is, mikor miniszter lett.

Mi az érték és mi az érdekesség? Hogyan tekint a térség kultúrájára, építészetére egy európai és egy helyi? Mik az értékrendbeli különbségek?

A nigéri művelt emberek nagy része azt gondolja, hogy úgy kellene építeni Niameyban, mint Párizsban, mert ez jelenti a jövőt, a gazdagságot, a jólétet, a kultúrát. Csak nagyon kevés olyan ember van, aki olyan jól ismeri a saját kultúráját, és a nyugati kultúrát, hogy tud a kettőből egy szintézist létrehozni. Természetesen, mikor egy laboratóriumról van szó, nincs megfelelő épület a hagyományos világban. Én két fontos pontot választottam: azt, hogy az épület belepasszoljon a hagyományos épületek közé, és azt, hogy az épület megfeleljen az ottani időjárásnak, drága klímaberendezés nélkül is.

A tradicionális építészet megismerését segítő felmérési munkáid mely területeket, településeket és népcsoportok kultúráját érintik?

Nigerben nagyon sok különböző népcsoport van⁵³: djerma, songhai, hausza, peul, foulmongani, tuareg, bella, kanouri, gourmanché. Két csoportba lehet ezeket a népcsoportokat osztani: akik a földeken dolgoznak és akik állatokat tenyésztenek. Mi, tizenkét év alatt minden fő népcsoporttal találkoztunk. Ezek közül vannak olyan népcsoportok, akik sokkal jobban tudnak építeni, mint a többiek. A hauszák a legügyesebb építészek. Ezeket tanulmányoztuk leggyakrabban.

Népcsoportok Nigerben.

[Fig.22.]

Tevékenykedsz-e jelenleg kint Nigerben / Észak-Afrikában?

5-6 évvel ezelőtt voltam Nigerben, de csak Niameyban. Sajnos az ország nagyon veszélyes lett. Körülbelül 4-5 éve voltam Tunéziában is.

Mi az utóélete a megépült terveknek?

Nem láttam minden épületemet Niameyban, de az ONERSOL épület, és a bíróság épülete nagyon jó állapotban volt.

⁵³ Napjainkban már mozaikszerűen tevődnek össze a népcsoportok, etnikumok és nyelvek, nincs éles határvonal.

A '80-as évekhez képest a modern igények és a hely adta lehetőségek közti ellentmondás még inkább fokozódott. Milyen új problémák merültek fel, merre tartanak az új tendenciák, nem csak építészeti, de társadalmi kérdésekben?

A nagy különbség a régi és az új világ között az az, hogy régen az emberek számítottak egymásra, mikor a vályogházakat be kellett vakolni az esőszezon után. Ez a városokban egyre kevésbé lehetséges. (De ez már a 80-as években sem volt lehetséges.)

Mikor és hol születtél? Mikor költöztetek Franciaországba?

Én Budapesten születtem, 1949-ben, január 18-én. Édesanyám is Budapesten született, de a szüleim, mind a ketten Erdélyből származtak. 1957-ben mentünk ki Bécsbe, és onnan 1958 elején Párizsba. Én a szüleimmel mindig magyarul beszéltem. 1976-ban mentem először vissza Budapestre, hogy bemutassam az ottani családnak feleségemet. Azóta egyre gyakrabban megyünk vissza Budapestre. Két évvel ezelőtt, vettünk egy kis lakást Budán. Két gyerekünk van: Árpád és Ilona.

A könyved utolsó bekezdéseire reagálva: voltak-e más törekvések/ irányzatok/ próbálkozások a hagyományos életmód eltűnésével járó, modern életmód igényeit kielégítő építészetre?

Akkor is, amikor mi ott voltunk, és ma is meg van a két építészeti. Niameyban voltak és vannak modern épületek a hagyományos vályogházak mellett. Inkább úgy kellene mondani, hogy vannak modern negyedek és vannak hagyományos negyedek. Vidéken, távol a nagy városoktól, pont úgy építik a kis lakóházakat vagy a mecseteket, mint régen. Egyre inkább lehet látni mindenféle keveréket: a fal még vályogból van, de a tető vagy az ajtó már fémből készült.

Hogy egy kicsit az emberekről is megtudjunk, akiknek építészetére és hagyományaira vagyunk kíváncsiak: hogyan teltek a felmérésekkel töltött hétvégék? Hogyan fogadtak a helyiek, és beavattak-e Benneteket, "idegeneket" a mindennapi, illetve vallási szokásaikba?

- *Néha csak rövid időre álltunk meg, néha egy kis faluban töltöttük az éjszakát.*

Niger, 1980-as évek. László és felesége. [Fig. 23]

- *A fényképezés, az mindig egy elég nehéz dolog Afrikában. Egy egy éves engedélyt kellett kérni, minden évben a Belügyminisztériumban. A hivatalos épületeket nem volt szabad lefényképezni.*
- *Az embereket csak engedély után szabad lefényképezni. Akik hozzá vannak szokva a turistákhoz, általában kérnek egy kis pénzt.*
- *Van olyan hely, ahol az emberek az hiszik, hogy a fényképező ellopja a lelküket.*
- *Máshol, nem értették, hogy miért nem akartuk odaadni rögtön a képet.*
- *Egy házat se lehet lefényképezni engedély nélkül, ha a ház tulajdonosa a közelben van.*
- *Természetesen egy házat csak akkor lehet lemérni, ha a tulajdonosa jóváhagyta ezt a munkát.*
- *A beszélgetés általában elég nehéz, mert legtöbbször senki sem beszél franciául.*
- *Egy nagyobb faluban a gyerekek beszélnek franciául, ha járnak iskolába, vagy az öregek, akik francia katonák voltak.*
- *Ha egy kis faluban akartunk aludni, akkor fel kell keresni a falu főnökét. Ő mutatja meg, hogy hol vagy kinél lehet tölteni az éjszakát.*

- *Ilyenkor, a hagyományos vendéglátás keretében készítenek egy nagy vacsorát. Ez egy probléma, mert általában ezek nagyon szegény emberek, ahol nagyon kevés a hús. Mi azt szoktuk mondani, hogy már vacsoráztunk. Így nem sértődnek meg, és ez egy nagy megkönnyebbülés nekik. Ezt nekem egy etnológus barátom mondta, hogy így kell cselekedni.*
- *Egy megjegyzés: minden európai utazó tudja, hogy Afrikában nem szabad visszautasítani egy ajándékot. Sokkal kevesebben tudják, hogy a hagyomány szerint, ha valaki kap egy ajándékot, ő is kell, cserében adjon egy ajándékot.*

Voltak mentoraid, esetleg kortársak – nem feltétlenül építészek –, akik nagy hatással voltak Rád és munkáidra?

Mikor Párizsból elmentem Darjeelingig, természetesen gondoltam Körösi Csoma Sándorra. Darjeelingben van a sírja. Mikor próbáltam egy új építészetet találni Nigerben, a példakép Kós Károly volt. A meggyőződésem az, hogy a legjobb példát mindenütt a helyi hagyományos építészet mutat. Ez az építészet, több száz év után elérte a tökéletességet, ameddig nem jött egy nagy változás. Ha jön egy változás, nem kell mindent előlről kezdve újra kitalálni, hanem meg kell nézni, hogy mi a jó a régiből, és mi nem felel meg.

V. Befejezés – tanulságok

Denaturált Afrika⁵⁴. Vagy mégsem?

“A hagyományon kívül szellemiség nincs. Amennyiben a szellemiség a hagyománytól eltér végül is kénytelen visszakapcsolódni, kénytelen a hagyomány csökevényeiből élni. A hagyomány az ősszellem kinyilatkoztatása, az egyetlen autentikus tudás. Egyetlenegy van, és az archaikus szintézisek ennek az egynek a változatai.”⁵⁵

A hagyományos építészet és építési technikák évezredek alatt alakultak ki, formálódtak, folyamatosan alakulva, minél jobb kompromisszumot keresve a fennálló környezeti, társadalmi hatásokkal, melyek őt alakítják. A természet megtalálja a valós, egzakt egyensúlyt és stabilitást a lehetőségek és a funkcionális szükségletek között.⁵⁶ Ahogy a természet is, a tradicionális építészet is próbálgatással, empirikus úton fejlődött, alakult, változott. A környezet lassú változásához a fajok lassan alkalmazkodnak, adaptálódnak. Ugyanez a jelenség figyelhető meg a népi építészetet illetően is, lassan és fokozatosan alkalmazkodik, adaptálódik a kisebb környezeti és kulturális változásokhoz. A kulturális vagy fizikai környezet felbolydulása visszafordíthatatlan degenerációt és eltűnést okozhat a hagyományos építészetben.⁵⁷

Ugyanakkor előfordul – gyakrabban, mint gondolnánk, – az az eset egy generációkat érintő “zavar” esetén, hogy visszatérnek az eredetihez közelítő, szinte azzal azonos megoldáshoz, állapothoz. Ez megfigyelhető számos közösségben az afrikanizáció idején, melyet pár évtized múlva a dekolonizáció követ.⁵⁸

A bevezetőben már utaltunk a ma és a jövő lehetőségeire, ott és a későbbi esettanulmányoknál is szóba került Francis Kéré munkássága. Úgy tűnik, a világ nem teljesen érzéketlen Afrika problémáira. Ebben az építészek sokszor jelentős, előremutató eredményeket, gondolatokat mutatnak fel. Több pályázat, projekt foglalkozik az építés lehetőségeinek, a demográfia és a mélyszegénység

⁵⁴ Széchenyi Zsigmond 1968-ban megjelent könyvének elején bevallja, a kifejezés “Denaturált Afrika” nem saját ötlet, “mástól lopta, suttymban, alávaló tolvaj módon.”

“Ne vegye hát rossz néven kedves Zsigmond szaktárs, de ennyi idő eltelte után, ugye, már nekem is szabad – máséhoz nyúlnom?”

⁵⁵ Hamvas Béla, *Scientia Sacra I.*, Szentendre, MEDIO Kiadó, 1995, p. 52.

⁵⁶ Mester de Parajd, László és Corinne, *Regards sur l’habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle)*, Nonette, Editions CREER, 1988, p. 78.

⁵⁷ Uő., p.17.

⁵⁸ De tekintsünk ki a harmadik világból: Franciaországban az 1970-es évek olajválsága következtében a helyi kő, mint építőanyag olcsóbb volt, mint a téglá vagy egyéb cement falazóblokkok. Sajnos azonban az emberek többsége nem tudta, hogyan dolgozzon és építkezzen a helyi anyagokkal. Így többek között a földépítészet (amely pár generációval korábban még használatban volt) újrafelfedezésébe fektettek energiákat. (Mester de Parajd, László és Corinne, *Regards sur l’habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle)*, Nonette, Editions CREER, 1988, p. 19.)

riasztó, nyomasztó hatásának enyhítésével, a jó példák, mégha sporadikusan is, de megvalósulnak.⁵⁹ Kéré és David Adjaye esetében nyilvánvaló a kötődés,⁶⁰ ugyanakkor tiszteletreméltó az a ragaszkodás, amivel őseik hagyományos építésze, és annak megújítási lehetősége felé fordulnak. Kéré építésze talán a legprogresszívebb a ma Afrikában alkotók közül, ezt a kifejezetten szegény régiókban tervezett, elsősorban közösségi épületei igazolják.

Egyiptomi terepmunkánk tanulsága messze túlmutat Fathy életművének felmérésén, noha ez egyelőre inkább a kérdésfeltevésekben jelentkezik. A tulajdonképpen jól ismert életmű pontos dokumentálása már a munka közben is fontos részleteket tár fel, a komolyabb kérdések a megértés és az interpretáció kapcsán merülnek fel. Úgy tűnik, hogy Fathy árnyékában csak keveseknek sikerült megmutatkozni, jóllehet például Ramses Wissa Wassef több kutató szerint is Fathyhoz mérhető életművet hagyott maga mögött, – méltatlanul – mégsem Ő a vernakuláris építészet nagy alakja.⁶¹ Fathy világa a '70-es évekre marginalizálódik, a szegények számára megfogalmazott "Poor Architecture" immár a gazdagoké, szinte kizárólag villákat, nagykövetségeket tervez dúsgazdag megrendelők számára. Ez felettébb kiábrándítólag hat.

Ekkor tűnik fel Parajdi Mester László, aki ismerte Fathy munkásságát, és Fathy nyilvánvalóan jószándékú útkereséséhez képest rögtön elő tud állni a vernakuláris gyökerű monumentális afrikai építészettel. Ez szinte példátlan és ahogy említettük, méltatlanul alulreprezentált a szakirodalomban. Tanulmányunkban - a teljesség igénye nélkül - foglaltuk össze Parajdi Mester László munkásságának fontosabb mozzanatait, ezt szervesen egészíti ki a dolgozat számára adott interjúja, továbbá a rendelkezésünkre bocsátott, részben még publikálatlan terv- és fotóanyag. A munkássága számos tanulsággal szolgál, amely egyrészt a tájékozottság, a tudás erejében, másrészt azon különleges tervezői attitűdben fogalmazható meg, amely progresszív módon tudja és szándékozza a hagyományos építészetet a jelen igényeivel ötvözni.

⁵⁹ Jó példa a 14. Velencei Biennálén bemutatott tervpályázati anyag, lásd: Clairet, Vanessa, Even, Morgan, Courilleau, Léa, *Young Architects in Africa*. AS. Architecture-Studio, Paris, 2014.

⁶⁰ Ehhez lásd: Adjaye, David, Allison, Peter, *Adjaye: Africa: Architecture*. Thames & Hudson, London, 2016.

⁶¹ Munkásságához lásd: Taylor, Brian Brace, *Ramses Wissa Wassef Museum*. In *Mimar 35: Architecture in Development*, edited by Hasan-Uddin Khan. London: Concept Media Ltd., 1990.; Noweir, Sawzan, *Wissa Wassef's Museum*. In *Mimar 5: Architecture in Development*, edited by Hasan-Uddin Khan. Singapore: Concept Media Ltd., 1982.

Sivatagi utazás. Parajdi Mester László és felesége, Corinne, 1980-as évek.

[Fig.24.]

A szerzők és a konzulens ezúton köszöni meg Parajdi Mester Lászlónak, hogy számos elfoglaltsága mellett az interjú és a dolgozat elkészítéséhez rendelkezésünkre állt.

VI. Bibliográfia:

- Abdel-moniem M. El-shorbagy, *The Architecture of Hassan Fathy: Between western and non-western perspectives*, Christchurch, University of Canterbury, 2001.
- Aga Khan Award for Architecture (szerk.), *Photographs of Solar Energy Research Center*, [online dokumentum], 1986,
<https://archnet.org/system/publications/contents/665/original/FLS0675.pdf?1384748380>,
(letöltve 2017. 10. 10.).
- Aga Khan Award for Architecture (szerk.), *Primary School On-site Review Report*, [online dokumentum], 2004,
<https://archnet.org/system/publications/contents/1221/original/FLS1252.pdf?1384750131>,
(letöltve: 2017. 10. 25.).
- Aga Khan Award for Architecture (szerk.), *Primary School Project Brief*, [online dokumentum], 2013,
<https://archnet.org/system/publications/contents/8776/original/DTP101275.pdf?1391767980>,
(letöltve 2017. 09. 24.).
- Aga Khan Award for Architecture (szerk.), *Solar Energy Research Centre Project Brief*, 2013,
<https://archnet.org/system/publications/contents/8547/original/DTP101046.pdf?1389263390>,
(letöltve 2017. 10. 10.).
- Búr Gábor, *Afrika története a 19-20. században*, [online dokumentum],
http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Tortenelem/AfrikaisztikaMA/b%FArg%EIbor/02.b%FAr.Afrika1780_2000.pdf, (letöltve 2017. 10.17.).
- Cholnoky Jenő, *Afrika*, Budapest, Lampel Kiadó, 1930.
- Davidson, Basil. *Az újra felfedezett ősi Afrika*, Budapest, Gondolat Kiadó, 1965.
- Dethier, Jean, *Down to Earth: Adobe Architecture. An Old Idea, a New Future*, New York, Facts on File, 1983.
- Fathy, Hassan, *Architecture for the Poor: An Experiment in Rural Egypt*, Cairo, The American University in Cairo Press, 1976.
- Fathy, Hassan, *Natural Energy and Vernacular Architecture. Principles and Examples with Reference to Hot Arid Climates*, Chicago, University of Chicago Press, 1986.
- Ferkai András és Rubóczki Erzsébet (szerk.), *Közt 66 - Egy tervezőiroda története I-II.*, Budapest, Vince Kiadó, 2015.
- Folkers, Antoni, *Modern Architecture in Africa*, Amsterdam, SUN Architecture and Author, 2010.

- Frey, Pierre, *Learning from Vernacular Architecture. Towards a New Vernacular Architecture*, Párizs, Actes Sud, 2010.
- Koenigsberger, Otto H. et al., *Manual of Tropical Housing and Building: Climatic Design Pt. I*, London, Longman, 1972.
- Hamvas Béla, *Scientia Sacra I.*, Szentendre, MEDIO Kiadó, 1995.
- Herz, Manuel, Schröder, Ingrid, Focketyn, Hans, Jamrozik, Julia, *African Modernism. The Architecture of Independence. Ghana, Senegal, Côte d'Ivoire, Kenya, Zambia*. Zurich, 2015.
- Høgsbjerg, Christian, *Remembering the Fifth Pan-African Congress. Leeds African Studies Bulletin* 77, 2015/16, 119-139.
- Lepik, Andres (szerk.) és Beygo Ayça (szerk.), *Francis Kéré: Radically Simple*, Berlin, Hatje Cantz Verlag, 2017.
- Lepik, Andres, *Small scale, big change. New Architectures of Social Engagement*, The Museum of Modern Art, New York, 2010.
- Mester de Parajd, Laszlo, *Court of Justice*, Mimar 25: Architecture in Development, Singapore, Concept Media Ltd., [online dokumentum], 1987, <https://archnet.org/system/publications/contents/2934/original/DPT0561.pdf?1384768866>, (letöltve 2017. 10. 08.).
- Mester de Parajd, László és Aga Khan Award for Architecture (szerk.), *Ait Ourir Childrens' S.O.S. Village On-site Review Report*, [online dokumentum], 1989, <https://archnet.org/system/publications/contents/731/original/FLS0741.pdf?1384748546>, (letöltve 2017. 09. 24.).
- Mester de Parajd, László és Corinne, *Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle)*, Nonette, Editions CREER, 1988.
- Mester de Parajd, László, interjú Tibai Friderika és Veres Laura által, [nem publikált online interjú], 2017. 10. 25.
- Oliver, Paul, *Shelter in Africa*, London, Barrie and Jenkins, 1971.
- Steele, James, *Architecture for People: The Complete Works of Hassan Fathy*, London, Thames & Hudson, 1997.
- Steele, James, *Hassan Fathy: Architectural Monographs No 13*, Hoboken, John Wiley & Sons, 1988.
- Steele, James, *The Hassan Fathy Collection. A Catalogue of Visual Documents at the Aga Khan Award for Architecture*, Bern, Switzerland, The Aga Khan Trust for Culture. 1989.

- Taylor, Brian Brace: *Charles Boccara of Morocco*, Mimar 15: Architecture in Development, Singapore, Concept Media Ltd., 1985.
- Pledge, Robert, *La femme, la vache et le soleil*, Párizs, Architecture d'Aujourd'hui, n° 167, 1973.
- Bedaux, R., Diaby B. és Mass P., *L'architecture de Djenné. La pérennité d'un Patrimoine Mondial*, Gand, Editions Snoeck, 2003.
- Tibai Friderika és Veres Laura, *Hely, udvar és tér – Vernakuláris építészet Észak-Afrikában*, [TDK dolgozat, konzulens: Vasáros Zsolt DLA], Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építészmérnöki Kar, 2016.
- Weber, Willi, Yannas, Simos (szerk.), *Lessons from Vernacular Architecture*, Routledge, 2014.

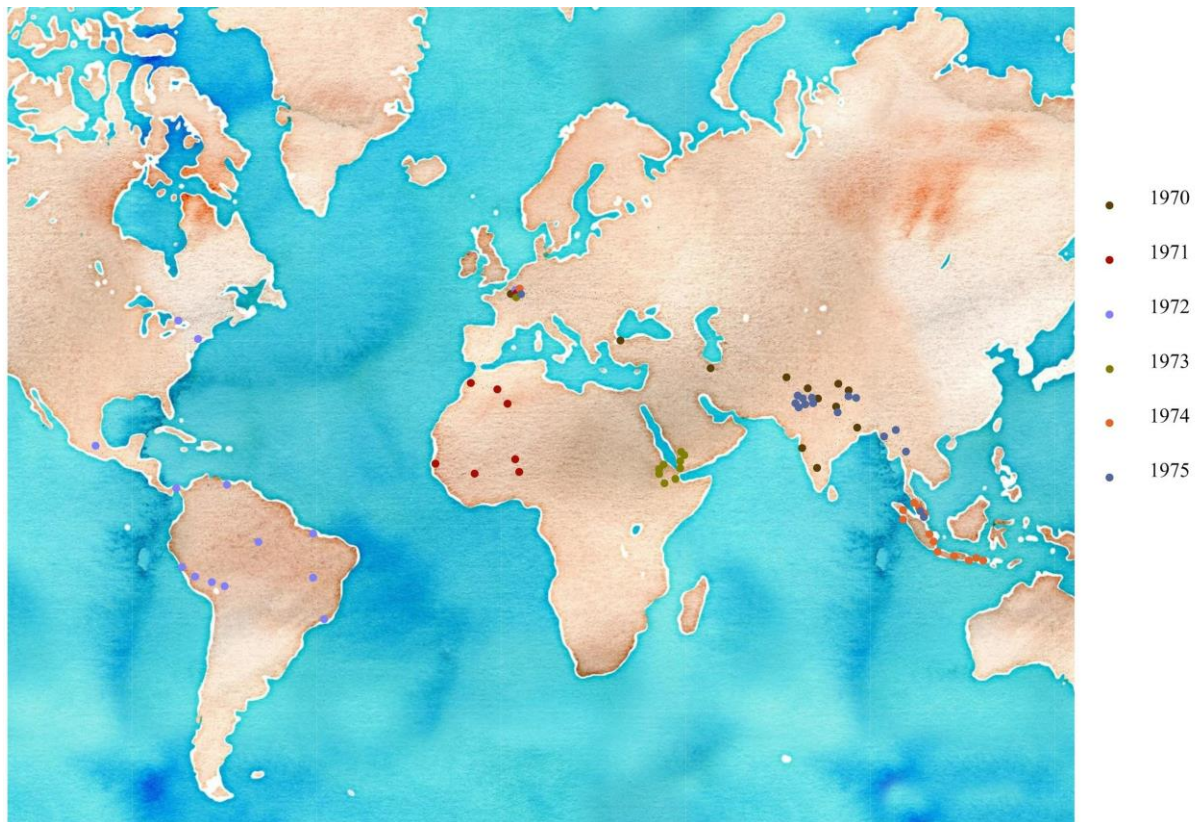
Képforrások:

- **címlap:** Courtesy of Architect (submitted to the Aga Khan Award for Architecture), *Photographs of Solar Energy Research Center*, [weboldal], 1986, <https://archnet.org/system/publications/contents/665/original/FLS0675.pdf?1384748380>, (letöltve 2017. 09. 24.), p. 2.
- **[Fig. 1.]:** <http://dianeaudreyngako-blog.tumblr.com/>
- **[Fig. 2.]:** Parajdi Mester László saját fotója
- **[Fig. 3.]:** Mester de Parajd, László és Corinne, Regards sur l’habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle), Nonette, Editions CREER, 1988, p. 36.
- **[Fig. 4.]:** Mester de Parajd, László és Corinne, Regards sur l’habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle), Nonette, Editions CREER, 1988, p. 36.
- **[Fig. 5.]:** Lepik, Andres (szerk.) és Beygo Ayça (szerk.), Francis Kéré: Radically Simple, Berlin, Hatje Cantz Verlag, 2017, p. 7.
- **[Fig. 6.]:** Courtesy of Architect (submitted to the Aga Khan Award for Architecture), *Photographs of Solar Energy Research Center*, [weboldal], 1986, <https://archnet.org/system/publications/contents/665/original/FLS0675.pdf?1384748380>, (letöltve 2017. 09. 24.), p. 2.
- **[Fig. 7.]:** Courtesy of Architect (submitted to the Aga Khan Award for Architecture), *Photographs of Solar Energy Research Center*, [weboldal], 1986, <https://archnet.org/system/publications/contents/665/original/FLS0675.pdf?1384748380>, (letöltve 2017. 09. 24.), p. 7.
- **[Fig. 8.]:** Courtesy of Architect (submitted to the Aga Khan Award for Architecture), *Photographs of Solar Energy Research Center*, [weboldal], 1986, <https://archnet.org/system/publications/contents/665/original/FLS0675.pdf?1384748380>, (letöltve 2017. 09. 24.), p. 8.
- **[Fig. 9.]** Mester de Parajd, László és Corinne, Regards sur l’habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle), Nonette, Editions CREER, 1988. p. 91.
- **[Fig.10.]**Mester de Parajd, László és Corinne, Regards sur l’habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle), Nonette, Editions CREER, 1988. p.83.
- **[Fig.11.]** Mester de Parajd, Laszlo, Court of Justice, Mimar 25: Architecture in Development, Singapore, Concept Media Ltd., [online dokumentum], 1987, <https://archnet.org/system/publications/contents/2934/original/DPT0561.pdf?1384768866>, (letöltve 2017. 10. 08.), p.3.
- **[Fig.12.]** Mester de Parajd, Laszlo, Court of Justice, Mimar 25: Architecture in Development, Singapore, Concept Media Ltd., [online dokumentum], 1987, <https://archnet.org/system/publications/contents/2934/original/DPT0561.pdf?1384768866>,

- (letöltve 2017. 10. 08.), p.3.
- **[Fig.13.]**Mester de Parajd, Laszlo, Court of Justice, Mimar 25: Architecture in Development, Singapore, Concept Media Ltd., [online dokumentum], 1987, <https://archnet.org/system/publications/contents/2934/original/DPT0561.pdf?1384768866>, (letöltve 2017. 10. 08.), p.1.
 - **[Fig. 14.]**Vasáros Zsolt saját képe Új-Barisból, 2016.
 - **[Fig. 15.]**Aga Khan Award for Architecture (szerk.), Photographs of Ait Ourir Childrens' S.O.S. Village, [weboldal], 1989, <https://archnet.org/system/publications/contents/729/original/FLS0739.pdf?1384748541>, (letöltve 2017.09.24.), p.3.
 - **[Fig. 16.]** Aga Khan Award for Architecture (szerk.), Ait Ourir Childrens' S.O.S. Village Drawings. [weboldal], 1989, <https://archnet.org/system/publications/contents/728/original/FLS0738.pdf?1384748538>, (letöltve 2017.09.24.), p.6.
 - **[Fig. 17.]**Lepik, Andres (szerk.) és Beygo Ayça (szerk.), Francis Kéré: Radically Simple, Berlin, Hatje Cantz Verlag, 2017, p. 99.
 - **[Fig. 18.]**Lepik, Andres (szerk.) és Beygo Ayça (szerk.), Francis Kéré: Radically Simple, Berlin, Hatje Cantz Verlag, 2017, p. 101.
 - **[Fig. 19.]**Bedaux, R., Diaby B. és Mass P., L'architecture de Djenné. La pérennité d'un Patrimoine Mondial, Gand, Editions Snoeck, 2003, p. 10-11.
 - **[Fig. 20.]**Bedaux, R., Diaby B. és Mass P., L'architecture de Djenné. La pérennité d'un Patrimoine Mondial, Gand, Editions Snoeck, 2003, p. 75.
 - **[Fig. 21.]**Parajdi mester László saját képe
 - **[Fig. 22.]**Mester de Parajd, László és Corinne, Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle), Nonette, Editions CREER, 1988, p.14.
 - **[Fig. 23.]**Parajdi mester László saját képe
 - **[Fig. 24.]**Mester de Parajd, László és Corinne, Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle), Nonette, Editions CREER, 1988, p.25.
 - **[Fig. 25.]**Mester de Parajd, László és Corinne, Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle), Nonette, Editions CREER, 1988, p.25.
 - **[Fig. 26.]**Mester de Parajd, László és Corinne, Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle), Nonette, Editions CREER, 1988, 40.
 - **[Fig. 27.]**Mester de Parajd, László és Corinne, Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle), Nonette, Editions CREER, 1988, p.25.
 - **[Fig. 28.]**Mester de Parajd, László és Corinne, Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle), Nonette, Editions CREER, 1988, p.50.

VII. Mellékletek

1. számú melléklet: Parajdi Mester László utazásai

2. számú melléklet: Parajdi Mester László felmérései

A. Lakásformák

1. A tér szimbolikus lehatárolása:⁶² hajlék védelmének teljes hiánya, a lehatárolás csak pszichológiai síkon létezik. Az ilyen mértékű nélkülözés kivételesen ritka a világon.
[waadabé törzs]
2. Bőrből készült sátor [nomád tuaregek, Nyugat-Niger]
3. Négyzög alaprajzú sátor varrott szőnyegekkel borítva [tubuk, nomád Tuaregek, Kelet-Niger]
4. Kör vagy ovális alaprajzú varrott szőnyegekkel borítva [Tillabéri régió]
5. Kúp alakú sátor növényi vegetációval burkolva fa armatúrával [fulbék, Délnyugat-Niger]
6. Kunyhó nádszőnyeg terítéssel [Niamey régió, Niger-szerte]: Olyan ideiglenes hajlék, mely kizárólag a száraz évszakban használható. Az aratások és az esős évszak után kezdik el építeni, és a következő esős évszakig használják ebben az állapotában, eddigre készül el és záródik össze a borítás.⁶³
7. A nádkunyhó klasszikus változata [Djerma-Songhaï]: Széles körben elterjedt típus gazdaságosságának és hőtechnikai tulajdonságainak köszönhetően, élettartama 3-4 év. Városban problémát jelent, hogy rendkívül gyúlékony, sok esetben betiltották az alkalmazását.⁶⁴
8. Nád kunyhó külső armatúrával [Dél-Niger]
9. Pálmalevéllel burkolt kunyhó [Kelet-Zinder]: klasszikus nád kunyhóra egy variáció, ahol nádat gondosan elhelyezett pálmalevelekkel helyettesítik, ott jellemző, ahol datolya pálma ültetvények találhatóak.⁶⁵
10. Nád és vályog kombinációjából épült ház [hauszák]: klasszikus esetben a vályogot kézzel formázzák [Ayorou, Dosso régió], és ezt egy fa vázszerkezetre tapasztják, de olyan verzió is létezik, ahol a fa váz látható marad belülről. Egy újabban kialakult típusnak megfelelően a vályogot nem kézzel tapasztják, hanem szárított vályogtéglákat alkalmaznak [Gaya régió].⁶⁶
11. Nád és vályog kombinációjából épült ház külső armatúrával [Torodi, Say régió]
12. Nád és vályog kombinációjából épült ház külső védelemmel [Baleyara, Filingué régió]
13. Kör alaprajzú teljes egészében vályogból épült ház [Tahoua régió]
14. Kör alaprajzú vályogház, nádborításos védelemmel a tetőszerkezeten⁶⁷

⁶² Pledge, Robert, *La femme, la vache et le soleil*, Párizs, Architecture d'Aujourd'hui, n° 167, 1973.

⁶³ Mester de Parajdi, László és Corinne, *Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle)*, Nonette, Editions CREER, 1988, p. 24.

⁶⁴ Uő., p. 23.

⁶⁵ Uő., p. 26.

⁶⁶ Uő., p. 28.

⁶⁷ A nádborítás jelentősége, hogy megakadályozza a vályog károsodását, és a néhány centiméteres légréssel együtt termikus védelmet nyújt.

15. Kör alaprajzú vályogház, nádborításos védelemmel a vályogtetőn (kupolán) és külső armatúrával
16. Kör alaprajzú vályogház, teljes egészében náddal borítva
17. Kör alaprajzú vályogház centrális vályogpillérrel [Tahoua régió]
18. Vályogház tetőterasszal [hauszák, Bouza, Djerma és Kanouri, Tahoua régió, Niger-szerte]
19. Vályogház boltozat tetővel és középső pillérrel [Tajaé, Barmou, Tahoua régió]
20. Vályogház boltozattal, hausza boltozat [Dogondoutchi, Barmou, Tahoua régió]
21. Kőből épült ház, hajlék [Assodé, Aïr]

További épülettípusok:

- Magtár jellegű építmények

Formalakítás szerint: [a.] kúp, [b.] félgömb, [c.] henger, [d.] ház forma, [e.] “gólyalábakra” emlékeztető cölöpökön álló típus,

[f.] vályogból épült sima felületű, kerek formálású körkörös gyűrűkkel oldalsó megnyitással rendelkező típus,

[g.] támfallal gyámolított típus,

[h.] félig, vagy teljesen nád borítással védett, vagy csak ‘nád kalappal’ ellátott típus,

[i.] kunyhó forma alatta földbe ásott edényekkel

- Mecsetek⁶⁸

A körülményektől függően az imádság környezete eltérő lehet:

[a.] utazás közben lényegében bárhol a szabad ég alatt, [b.] egy kis szőnyegen, amelyet a hívó utazás során magánál tart, [c.] egy kifejezetten erre a célra kövekkel kijelölt területen esetenként kecske vagy báránybőrrel borítva,

[d.] vályog vagy nád fallal körül kerített területen, [e.] egy menedéket adó tető alatt,

[f.] kunyhó jellegű építményben [g.] vályog mecsetekben

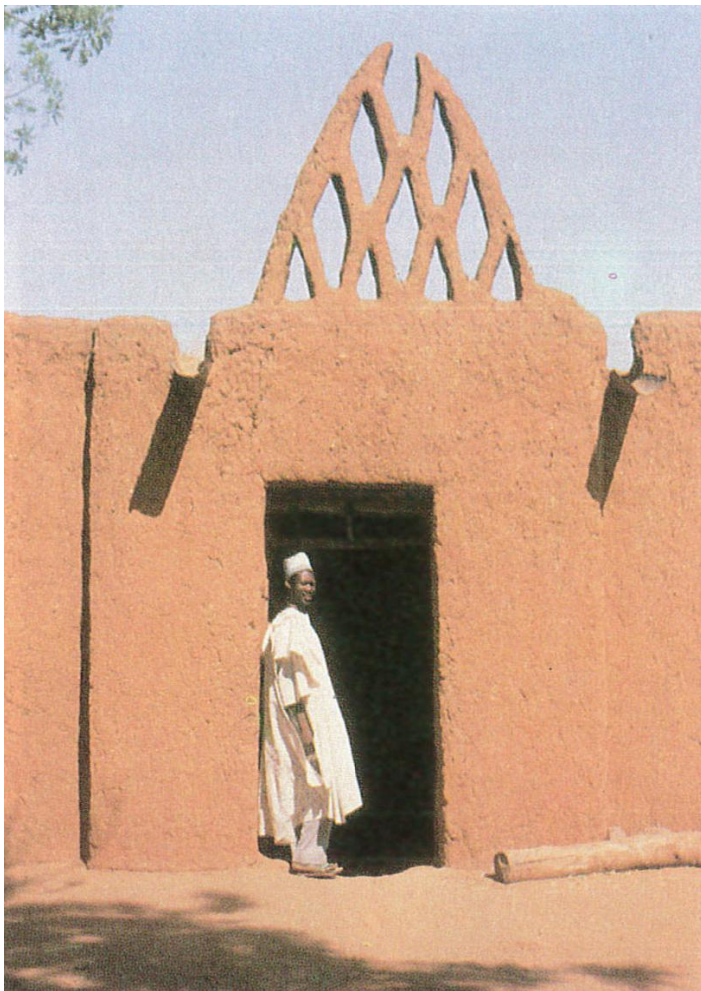
⁶⁸ A nigeri tradicionális mecsetek sajátossága, hogy minaret nagyon ritkán épül, kivételt képező minarettel rendelkező mecset az agadezi, 27 m magas minarettel és Dosso ősi mecsete, mely a tradicionális nigeri mecset példája (1978-ban elpusztult).

(Mester de Parajd, László és Corinne, *Regards sur l'habitat traditionnel au Niger (Les Cahiers de construction traditionnelle)*, Nonette, Editions CREER, 1988, p. 66.)

Letelepedési típusok és elemei:

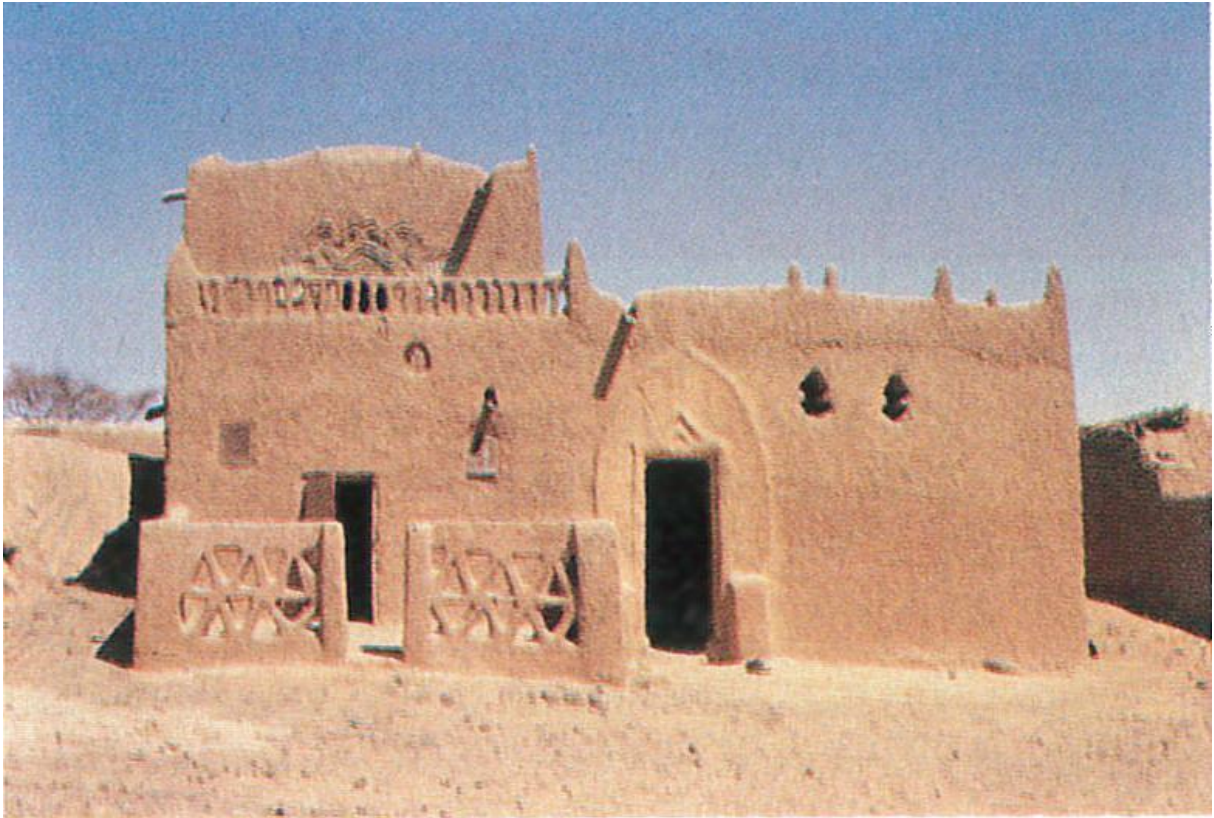
Azt, hogy hol van a határ falu és város között, nem mindig egyértelmű meghatározunk. A következő tényezőket vehetjük figyelembe: agglomeráció mérete, felszereltség foka, kereskedelmi befolyás, központ, centrum megléte, mely sűrűbben lakott. A kolonizációt megelőzően a haoussa vidék volt az kizárólagosan, ahol városokat találtak. Zinder és Agadez a két történelmi városa Nigernek.

3. számú melléklet

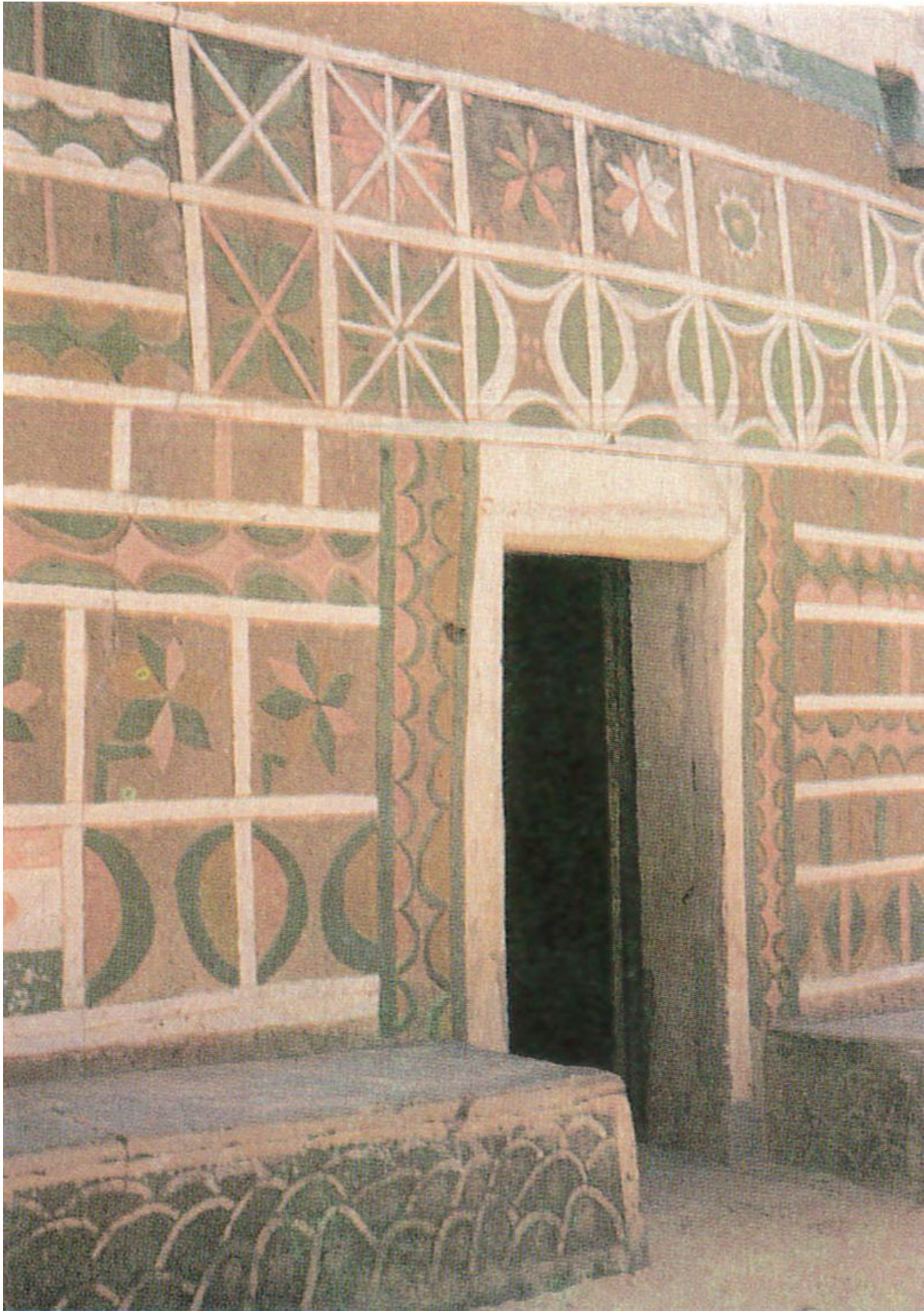

Vályog lakóház és tulajdonosa, Niger

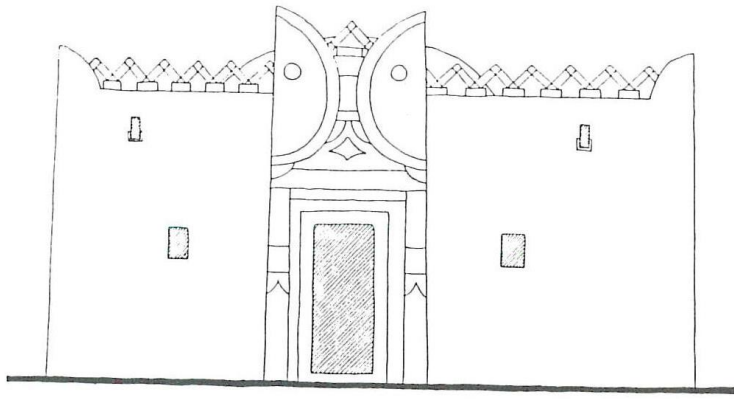
[Fig.25]

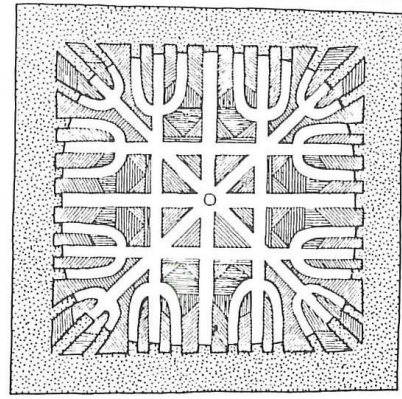
[Fig.26]

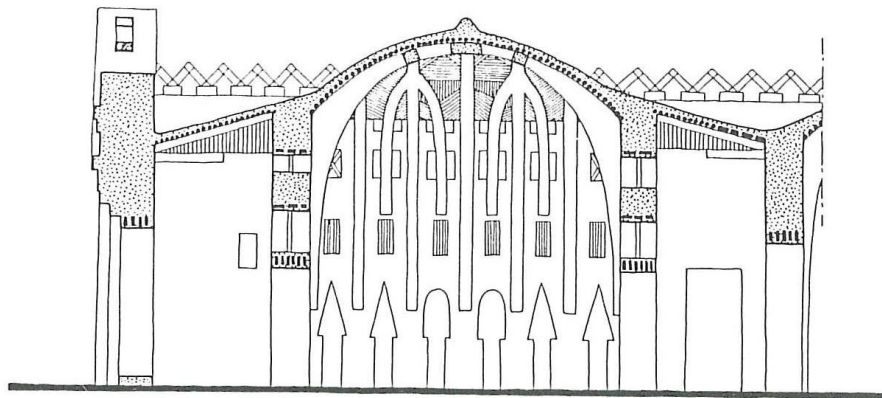
Díszített, festett homlokzat, Niger [Fig.27]

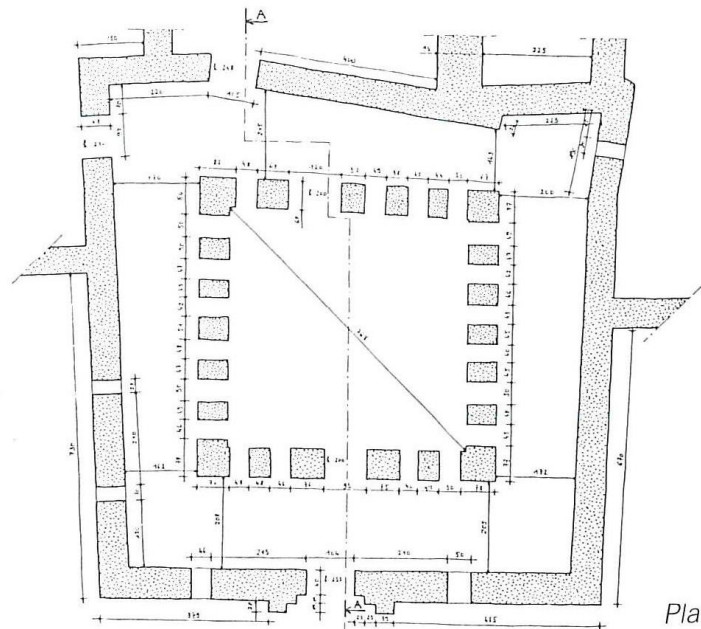
Façade d'entrée

Coupole : vue de dessous

Coupe AA

Plan

palata, Djermakoye (Dosso)[Fig.28]